

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	18/1	2024	203-237
----------------------------	------	------	---------

HİTİT YAZILI KAYNAKLARINDA BEDENSEL ENGELLİLER

Sezer SEÇER FİDAN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 15 Ocak 2024

Kabul: 24 Nisan 2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: January 15, 2024

Accepted: April 24, 2024

Öz

Hitit çivi yazılı arşivlerinden öğrendiğimiz pek çok bilginin aksine Hitit halkına ve sosyal yaşama dair verilerimiz oldukça azdır. Bu duruma çivi yazısının aristokratlar tarafından kullanılan bir yazı olması ve öğrenilmesinin çok zor oluşu sebep olmaktadır. Bu yüzden de halk, çivi yazısını kullanmamaktadır. Dolayısıyla halka ait bilgilerin az olmasına ek olarak bir de toplum içindeki engelli bireyler hakkında bilgi edinmek detaylı bir çalışma gerektirmektedir. Zira engelliler hakkında günümüze ulaşan bilgiler çok farklı metin gruplarından elde edilen dağınık bilgi kıvrıntıları halindedir.

Bu makale ile konu bir bütün olarak ele alınarak engelli bireylerin toplumdaki varlıkları ve Hititlerin engelli olan kişilere olan bakış açıları yansıtılmaya çalışılacak şekilde düzenlenmiştir. Bu bağlamda ele alınacak engeller öncelikle iletişime engel olanlar (Kör, sağır ve dilsiz) olmakla birlikte kişinin kendi doğal yaşam standardını ciddi yönde etkileyecek olanlar (kötürüm) şeklinde sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada Hitit yazılı kaynaklarından örneklerle konu aktarılırken çeşitli kültürlerdeki bilgilerle de konu zenginleştirilmiştir.

Ayrıca geçmişten günümüze, söz konusu bireyler için kullanılan "sakat, özürlü ve engelli" tanımları mercek altına alınmış ve çoğu zaman birbirleri yerine kullanılan bu ifadeler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kör, Sağır, Dilsiz, Kötürüm, Bedensel Engeller.

* Dr., sezersec@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7959-8698.

Physically Disabled People in Hittite Written Sources

Abstract

Contrary to much of the information we learn from the Hittite cuneiform archives, we have very little data on the Hittite people and social life. This situation is caused by the fact that cuneiform is a script used by aristocrats and is very difficult to learn. That's why local people don't use cuneiform. Therefore, in addition to the lack of public information, obtaining information about disabled individuals in society requires detailed study. Because the information that has survived to this day about disabled people is in the form of scattered bits of information obtained from very different text groups.

In this article, the subject is discussed as a whole and it is designed to reflect the existence of disabled individuals in society and the Hittites' perspective on disabled individuals. In this context, the obstacles to be discussed are primarily limited to those that prevent communication (blind, deaf and mute) and those that will seriously affect the person's natural standard of living (cripple). In this study, the subject is explained with examples from Hittite written sources and the subject is enriched with information from various cultures.

In addition, all definitions used for these individuals from past to present have been researched and these expressions, which are often used interchangeably, have been evaluated.

Keywords: *Blind, Deaf, Mute, Crippled, Physical Disabilities.*

Hititler, Anadolu tarihinde ilk kez merkezi otoriteyi kuran, ilk uluslararası barış antlaşmanın taraflarından biri olan ve yaklaşık 450 yıl gibi uzun bir süre tarih sahnesinde kalabilmiş bir imparatorluktur. Hititlerin siyasal tarihi, sanatı, bin tanrılı inanç sistemi ya da yazıları üzerine çokça araştırma yapılmıştır. Ancak çivi yazısının ve Hititçenin resmi yazı ve dil olması, buna bağlı olarak da halkın hiyeroglif ve bu yazı sistemine uygulanan Luwiceyi kullanıyor olmaları¹ Hitit halkı hakkında arşivlerden bilgi almamızı sınırlandırmış ve onlara dar bir perspektiften anlamaya çalışmamıza neden olmuştur. Hitit halkı hakkındaki bilgilerimiz bu kadar az iken engelli bireyler hakkında bilgi edinmek ise maalesef ki çok daha zordur. Zira bilgiler oldukça kısıtlıdır ve farklı metin gruplarından edinildiği için de dağınıktır. Bu makale ile konu bir bütün olarak ele alınarak engelli bireylerin toplumdaki varlıkları

¹ Ali Dinçol ve Belkis Dinçol, "Große, Prinzen, Herren. Die Spitzen der Reichsadministartion im Spiegel ihrer Siegel", Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland GmbH (ed.), Die Hethiter und ihr Reich, das Volk der 1000 Götter Ausstellungskatalog, Stuttgart, 2002, 82, 83.

ve Hititlerin engelli olan kişilere olan bakış açıları yansıtılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda ele alınacak engeller öncelikle iletişime engel olanlar olmakla birlikte, kişinin kendi doğal yaşam standardını ciddi yönde etkileyecek olanlar olarak sınırlandırılmıştır. Söz konusu bedensel engeller her ne kadar kendi özelinde ele alınmış olsalar da metinlerde birlikte geçen bedensel engellerin olduğu da unutulmayarak tekrarlardan kaçınılmıştır.

Hitit toplumunda yazılı belgeler vasıtasıyla varlıklarını bildiğimiz engelli bireyler hakkındaki kaynaklara geçmeden önce kavramsal olarak “sakat”, “özürlü” ve “engelli” tanımlarına yakından bakmakta fayda vardır. Ancak bu kavramların çoğu zaman birbirleri yerine kullanılıyor olması konuyu incelemedeki ilk güçlüğü de ortaya koymaktadır. Söz konusu güçlük sadece Türkçe’de değil pek çok farklı dilde de mevcuttur². 1990’lı yılların öncesinde uluslararası resmi yazım dilinde “disabled person” ve “people with disabilities” ifadeleri Türkçe’ye “sakat” olarak çevriliyorken, 2006 yılına dek “özürlü”, sonrasında ise “engelli” ifadesi ile karşılık bulmaktadır³. Ancak halen pek çok kurum ve kuruluşun resmi sayfalarında ortak bir dil olmadığı ortadadır⁴. Dolayısıyla aslında söz konusu tanımların yapılmasındaki en büyük zorluk; pek çok resmi kurum ve kuruluşun tutarlı ifadeler tercih etmemesi, Türkçe’de özürlü ve engelli kelimelerinin aynı anlamı ifade ediyorlarmışçasına kullanılıyor olması, kelimelere olduklarından farklı anlamlar yüklenmesi gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’nün yapmış olduğu tanımlamalar ise şöyledir⁵:

Özürlülük: Kişinin fiziksel görünümünde, psikolojik ya da anatomik yapısında ortaya çıkmış olan herhangi bir eksiklik ya da anormalliktir (iskelet sistemi, görme, işitme, konuşma, zekâ vb.).

² İngilizce: handicap, handicaped, defective, disabled, disability, with obstacles, having obstacles, invalid, incapable of working, infirm malformed; Almanca: verküppelt, arbeitsunfähig, faul, körperbehindert, behinderte(r), beschränkt, rüppel, versehrte(r), beschhädigt, fehler, mangel, entschuldigt, mangelhaft, Fransızca: handicapé/e, infirme, d’obstacles, bot/e, impotent/e, hors de combat, inapte à estropié/e. Müge Kamanlıoğlu, *Feminist Perspektifte Özürlü Kadına Bakışın Sosyolojik Değerlendirmesi Üzerine Kurumsal Bir Çalışma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, 59.

³ Yener Şişman, “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 7/28 (2012): 71.

⁴ Anayasamızın 61. ve 104. Maddelerinde “sakat” ifadesi varken, 10. Maddesinde “özürlü” ifadesi yer almaktadır (<https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/illeridairesi/Mevzuat/Kanunlar/Anayasa.pdf>). Türkiye işitme engelliler Spor federasyonu, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, Türkiye sakatlar derneği, Türkiye özürlüler eğitim ve dayanışma vakfı vb.

⁵ <https://www.ttb.org.tr/STED/sted0900/4.html>.

Sakatlık: Özürlülük sonucu oluşan ve normal bir bireyin kolayca gerçekleştirebileceği bir aktiviteyi gerçekleştirmede ortaya çıkan eksiklik ya da sınırlamadır (davranış, beceri vücut pozisyonlarındaki bozukluklar).

Engellilik: Özürlülük ve sakatlık sonucu oluşan, sosyal ve kültürel etkenlere yaşa, cinsiyete, bağlı olarak birey için normal olan bir işlevin yerine getirilememesi, tamamlanamaması ya da eksik kalmasıdır. Burada bahsi geçen eksiklik yaşantıyı etkileyen rollerden biridir (Oryantasyon, hareket sosyal ve ekonomik engellilikler).

Yukarıda verilen tanımlar doğrultusunda özürlü bireylerin toplum içerisinde yaşadıkları sıkıntılar ve bu sebeple meydana getiremedikleri işlev yetersizlikleri sebebi ile makalemizde “engelli” tanımını kullanmayı uygun buluyoruz.

Görme Engelliler (Kör/Âmâ)

Hitit çivi yazılı belgelerinde körlerle ilişkili bilgilere, kanun metinlerinden, idari metinlerden ve dini metinlerden ulaşılabilmektedir. Hititler kör olma halinin doğuştan gelebileceği gibi, bir kaza sonucu ya da bir ceza ile meydana gelebileceğini veyahut Tanrıların bir laneti olarak ortaya çıkabileceğini bizlere aktarmışlardır.

Metinlerde kör ya da körlük kavramı ile ilişkilendirilebilecek kelimeler ise; (Hit.) *šakui-*, (luw.) *t/dawi-*, (Sum.) IGI, (Akk) *ĪNU* «Göz»; (Hit.) *dašuwant-/tašwant-*, (Sum.) ^(LÜ)IGI.NU.GÁL/^(LÜ)IGI.NU.DU₈, (Akk.) *HUPPUDUM* «Kör, a'mâ»; *dašuwah/dašuwahh-* «Kör etmek, gözlerini oymak»⁶ şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Hitit metinlerinde bir kişinin doğuştan kör olması ile ilgili elimizde sadece bir metin bulunmaktadır. CTH 540 içerisinde yer alan bir doğum falını aktaran metinde:

KB0 6.25+ KB013.35 III 3', 4'⁷ : “Eğer bir kadın doğum yaparsa ve o (çocuk) kör ise evin sahibi hiçbir zaman başarıya ulaşamayacaktır”⁸.

Bu doğum falında bebeğin kör doğmasının ev sahibine başarısızlık getireceği rivayet edilmektedir ki aslında buradan görme engelli bireye olan

⁶ HW: 218, 219, 277; HdW: 67, 89; HZL: 326, 327; Ahmet Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü* (Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2007), 252,707.

⁷ (3') *tak-ku* SAL-za *ha-a-ši na-aš ta-aš-wa-an-za* (4') EN É [A-N]A² ZAG-aš-ta Ú-UL a-ri Kaspar Klaus Riemschneider, *Babylonische Geburtsomina in hethitischer Übersetzung, StBoT 9*, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1970), 22.

⁸ Riemschneider, *Babylonische Geburtsomina in hethitischer Übersetzung*, 23; Ahmet Ünal, “Falcılık ve Kehanet/Divination and Prophecy”, M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (ed.), *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites An Anatolian Empire*. (İstanbul, 2013), 461.

bakış açısı hakkında fikir sahibi olmaya başlarız. Bireylerin sonradan görme engelli olması durumu için ise kanun metinleri bilgi sunmaktadır. Hitit Kanun Metinlerinin 7. -18. maddeleri yaralama-sakatlama ile ilişkili suçlar ve onlara verilecek olan cezalara ayrılmıştır⁹.

KBo 6.4 I 14, 15¹⁰ (5. Madde): “Eğer biri özgür bir adamı bir kavgada kör ederse, 40 şekel gümüş ödeyecektir. Eğer kaza ise 20 şekel gümüş ödeyecektir”.

KBo 6.2++¹¹ I 9, 10¹² (7. Madde): “Bir kimse, özgür bir insanı kör ederse veya dişini kırarsa, 40 şekel gümüş ödüyordu. Ama şimdi 20 şekel gümüş ödeyecek ve bunun için onun evine baksın”¹³.

KBo 6.2++ I 11, 12¹⁴ (8. Madde): “Eğer bir kimse bir erkek köleyi ya da kadın köleyi kör ederse ya da bir dişini dökerse 10 şekel gümüş versin ve o bunun için onun evine baksın”.

Yukarıda verilen kanun maddelerine bakıldığında; suçu işleyen kişinin alacağı cezanın kör edilen kişinin hür ya da köle olmasına göre değiştiği gibi kaza ile ya da kavga sırasında mı yoksa bilinçli bir şekilde mi yapıldığına göre de değiştiği anlaşılmaktadır. Bir kişiyi kör etmenin cezasına dair bilgileri kanun metinlerinden edinirken, Tuthaliya'nın¹⁵ yasal ilişkileri

⁹ Harry A. Hoffner, *The Laws Of The Hittites/A Critical Edition* (Leiden, New York, Köln: Brill, 1997), 21, 22; Belkıs Dinçol, “Hitit Yasaları / Hittite Laws”, M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (ed), *Hittitler: Bir Anadolu İmparatorluğu / Hittites: An Anatolian Empire*, (İstanbul, 2013), 524.

¹⁰ (14) *ták-ku LÚ-an EL-LUM šu-ul-la-an-na-za ku-iš-ki da-šu-wa-ah-hi* (15) 1 MA.NA KÙ.BABBAR *pa-a-i ták-ku ŠU-aš wa-as-ta-i* 20 GÍN KÙ.BABBAR *pa-a-i*. Hoffner, *The Laws of the Hittites/A Critical Edition*, 21. 7. Maddenin geç versiyonudur.

¹¹ KBo 22.62 + KBo 19.1 + KBo 19.1a + KBo 6.2 + KBo 22.61. Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KBo 22.62 (2021-12-31).

¹² (9) *ták-ku LÚ.U₁₉.LU-an EL-LAM ku-iš-ki da-šu-wa-ah-hi na-aš-ma ZU₉-ŠU la-a-ki* (10) *ka-ru-ū* 1 MA.NA KÙ.BABBAR *pí-iš-ker ki-nu-na* 20 GÍN KÙ.BABBAR *pa-a-i pár-na-aš-še-a*. Hoffner, *The Laws of the Hittites/A Critical Edition*, 21.

¹³ Hammurabi kanunlarında ise madde 196'da: “Eğer bir adam, bir adamın oğlunun gözünü kör ederse, onun gözünü de kör edeceklerdir” ifadesi yer almaktadır. Mebrure Tosun ve Kadriye Yalvaç. Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, (Ankara: 1989), 205.

¹⁴ (11) *ták-ku ARAD-na-an na-aš-ma GÉME-an ku-iš-ki da-šu-wa-ah-hi na-aš-ma ZU₉-ŠU la-a-ki* (12) 10 GÍN KÙ.BABBAR *pa-a-i pár-na-aš-še-a šu-wa-i-ez-zi*. Hoffner, *The Laws of the Hittites/A Critical Edition*, 21.

¹⁵ Söz konusu Tuthaliya'nın I. Tuthaliya olduğu ifade edilmektedir. Heinrich Otten, “Original oder Abschrift - zur Datierung von CTH 258”, *Florilegium anatolicum: Mélanges offerts à Emmanuel Laroche*, (Paris: 1979), 273-276. Ancak Westbrook ve Woodard belgeyi IV. Tuthaliya Dönemi'ne tarihlemek istemektedir. Raymond Westbrook ve Roger D. Woodard, “The Edict of Tuthaliya IV”, *JAOS* 110 (1990): 641-659.

istikrara kavuşturmak için talimatlarını içeren bir metinde ise “kör etme”nin cezai bir işlem olarak da uygulandığı görülmektedir¹⁶:

(CTH 258.1.A) KUB 13.9+¹⁷ II 11-15: “Eğer bir köle hırsızlık yapmış ise ve o (mağdur kişi) onu hırsızlık sırasında yakalarsa eğer o köle daha önceden kör edilmiş ise onu ona (mağdur kişiye) teslim etmezler. Eğer köle kör edilmemişse onu (köleyi) ona (mağdur kişiye) teslim ederler”¹⁸.

Bu metinden bir kölenin hırsızlık yapması halinde kör edilebileceğinin vurgusu yapılmaktadır¹⁹. Özgür kişilere ise böyle bir cezanın uygulanamayacağı metnin devamında (KUB 13.9 II 16-19) ifade edilmiştir²⁰. Söz konusu bu sakatlama yönteminin sadece kölelere uygulanabiliyor oluşu olasılıkla kölelerin ikinci sınıf insan olarak kabul edilmeleri ve işledikleri suç nedeniyle bir nevi işaretlenmelerinin tercih edildiğini gösteriyor olmalıdır²¹.

Başka bir talimat metninde ise (CTH 260 I. Arnuwanda ve Ašmunikkal’in ileri gelenler için talimatları (LÚ.MEŠDUGUD)-) kötü niyetli bir eylem bildirecek olan elçinin gözlerinin kör edileceği ifade edilmektedir:

KUB 31.42 II 10-14²²: “...Ayrıca, eğer biri bize bir elçi gönderirse ve bize kınanacak bir eylemin niyetini yazılı olarak bildirirse biz de onu yakalar,

¹⁶ Harry A. Hoffner, “The Disabled and Infirm in Hittite Society”, *Archaeological, Historical and Geographical Studies*. Hayim and Miriam Tadmor Volume/Eretz-Israel 27 (2003): 85, 86.

¹⁷ Marazzi (ed.), hethiter.net/: CTH 258.1 (2011sqq.).

¹⁸ (11) *ma-a-an İR-ma da-ia-at na-an ta-i-a-az-zi-la-an-ni har-zi* (12)[*xx*] *na-aš ma-a-an ta-šu-wa-ah-ha-an-za* (13) *na-an-ši-iš-ta pa-ra-a Ú-UL tar-na-an-zi* (14) *ma-a-na-aš Ú-UL ta-šu-wa-ah-ha-an-za* (15) *na-an-ši-iš-ta pa-ra-a tar-na-an-zi*. Yasemin Arıkan-Soysal, “Hitit Belgelerinde Körler”, *ArAn* 4/1(2000): 207-208.

¹⁹ Hammurabi kanunlarında ise madde 193’te: “Eğer, saraya ait bir hizmetlinin veya SAL.ZİKRUM’un oğlu, öz babasının evini öğrenirse, onu büyüten baba ve anasından nefret edip (kendisi) babasının evine giderse gözünü oyacaklardır” ifadesi yer almaktadır. Tosun ve Yalvaç, Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, 205.

²⁰ Massimiliano Marazzi, “ ‘Blinding’ in Hittite Society. Form of Punishment or Ruling for the Control of the Labor Force?”, Paola Corò, Elena Devecchi, Nicola De Zorzi ve Massimo Maiocchi (ed.), *Libiamo ne’ lieti calici*. *Ancient Near Eastern Studies Presented to Lucio Milano on the Occasion of his 65th Birthday by Pupils, Colleagues and Friends*, (Münster: 2016), 310.

²¹ Harry A. Hoffner, “The Disabled and Infirm in Hittite Society”, 85, 86.

²² (10) *...na-aš-ma-an-na-aš-kán LÚTE+ME-ma* (11) *[k]u-iš-ki kat-ta-an ar-ha u-e-ez-zi* (12) *[nu-un]-¹na¹-[a]š i-da-lu-un ku-in-ki ha-at-ra-a-ez-zi* (13) *[na-an ep]-pu-u-e-ni Ú-UL nam-ma-an da-šu-wa-hu-wa-¹ni¹* (14) *[Ú-UL na-a]n MA-HAR^DUTU-^Š Ú-UL ú-wa-te-wa-ni*. *Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis*, hethiter.net/: TLHdig KUB 31.42 (2021-12-31). Ayrıca bkz. KUB 31.44 II 6-12.

kör eder ve majestelerinin huzuruna çıkarınız”²³.

Maşat Höyük’ten ele geçen çivi yazılı belgelerden ise Hititlerin “kör etme” işlemini bir cezalandırma yöntemi olarak uyguladıkları varsayımı bulunmaktadır:

Mışt. 75 / 69 = HKM 16 öy. 5-15²⁴: “Bu tablet size ulaşır ulaşmaz majestenin huzuruna acele olarak hareket edin! Yoksa sizin yanınıza gelecekler (ve sizi) orada kör edecekler”²⁵.

Mışt. 75 / 10 = HKM 14 öy. 3-14²⁶: “Bu tablet sana ulaşır ulaşmaz majestenin huzuruna acele olarak hareket et! Gagadduualı adam Maruua’yı da (birlikte) getir! Yoksa sizin yanınıza gelecekler (ve sizi) orada kör edecekler”²⁷.

Mışt. 75 / 103 = HKM 84 öy. 19’²⁸: “Sonra sizi kör ed[ecekler]”²⁹.

Ancak söz konusu metinlere bakıldığında kör etme işleminin bir cezalandırma yönteminden ziyade bir tehdit unsuru olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

“Kör etme” tehdit dışında beddua olarak da metinlerde yerini alır. Boğazköy’den bir askeri yemin metninde (CTH 427-KBo 6.34//KUB 7.59) ve Çağırma Ritüeli fragmanları içerisinde yer alan bir karşı büyü metninde (CTH 458-KUB 60.150) buna dair örnekler gözlemlenmektedir.

KBo 6.34 III 2-9³⁰: “Onların önüne kör (ve) sağır bir kadın götürürler

²³ Harry A. Hoffner, “The Disabled and Infirm in Hittite Society”, 86; Marazzi, “ ‘Blinding’ in Hittite Society. Form of Punishment or Ruling for the Control of the Labor Force?”, 310).

²⁴ (5) *ma-ah-h[a-a]n-ša-ma-aš* (6) *ka-a-aš tup-pí-an-za* (7) *an-da ú-e-mi-ez-zi* (8) *nu MA-HAR* ^DUTU-^{ŠI} (9) *li-la-ah-hu-u-an-zi* (u.Rd.) *u-un-ni-iš-tén* / (u.Rd. 11) *ma-a-an Ú-UL-ma* (u.Rd.12) *nu-uš-ma-aš-ša-an* (Ay.14) *a-pí-ia pé-di* (15) *ta-šu-wa-ah-ha-an-zi*. Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig HKM 16 (2021-12-31).

²⁵ Sedat Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 140-143.

²⁶ (3) *ma-ah-ha-an-ta ka-a-aš* (4) *tup-pí-an-za an-da* (5) *ú-e-mi-ia-az-zi* (6) *nu MA-HAR* ^DUTU-^{ŠI} (7) *li-la-ah-hu-wu-an-zi u-un-ni* (8) ^m*mar-ru-wa-an-na* (9) ^LÚ^{URU} *ga-gad-du-wa* (10) *ú-wa-te ma-a-an Ú-UL-ma* (11) *nu-uš-ma-aš-ša-an* (u. Rd.12) *ú-wa-an-zi* (u. Rd. 13) *a-pí-ia pé-e-di* (u. Rd. 14) *ta-šu-wa-ah-ha-an-zi*. Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig HKM 14 (2021-12-31).

²⁷ Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, 138-141.

²⁸ (19’) *nam-ma-aš-ma-aš ta-šu-w[a-ah-ha-an-zi]*. Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig HKM 84 (2021-12-31).

²⁹ Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, 278-282.

³⁰ (2) *nu-uš-ma-aš-kán MUNU*[(S ^LÚ^{IGI}.NU.G)]^{ÁL} ^LÚ^Ú.HÚB (3) *pé-ra-an ar-ha [(pé-e)]-hu-da-an-z[i]* (4) *nu-uš-ma-aš kiš-an [te-ši k]a-a-ša MUNUS ^LÚ^{IGI}.NU.G^{ÁL} (5) ^LÚ^Ú.HÚB *nu-wa-k[án k]u-iš A-NA LUGAL MUNUS.LUGAL* (6) *HUL-lu ták-ki-iš-z[i na]-an NI-IŠ**

ve onlara (= askerlere) şöyle dersin: “İşte, kör (ve) sağır bir kadın. Kim krala (ve) kraliçeye kötülük yaparsa, onu yeminler yakalasin! O erkeği kadın yapsınlar ve onu kör gibi kör etsinler, sağır gibi sağır etsinler!”³¹.

Bu metinde her ne kadar kral ve kraliçeye karşı kötülük yapan kişilerin kör edilmesi bir cezai yaptırım gibi görünüyorsa da ilahi bir cezanın gerçekleştirilmesinin talep edildiği açıktır. Bu bağlamda kör etmenin bir cezadan çok beddua unsuru olarak kullanıldığı söylenmelidir.

CTH 458’de yer alan (Çağırma Ritüellerinden parçalar) bir metinde ise yaşlı kadının büyüler ile huzursuz edilen kişiye yardım etmek amacıyla yaptığı karşı büyü sırasında büyü yapan kişilerin kör ve sağır olmaları bedduasında bulunduğu okunmaktadır:

KUB 60.157 III 7-10³²: “Yaşlı kadın şöyle söyler: “[Kimler onu] devamlı olarak korkutur, kimler onu devamlı olarak ürkütürse, onların gözlerini alın; [(aynı) körlerin (gibi)!] Onların kulaklarını a[lın]; (aynı) sağırın (gibi)! (ve onlara şöyle deyin): ‘Kulak(larınız)la duymayın, göz(leriniz)le gö[rmeyin!’”³³.

Bir diğer metinde (CTH 338-Dilin Efendisi: Efsane ve Ritüel) kör ve sağır olma halinin benzetme büyü (analoji) kapsamında nasıl kullanıldığına dair ipuçları yakalamak mümkündür:

KUB 12.62 ay. 7-13+1696/u³⁴: “Çayırda bir *šišiyamma*- ağacı[?] durur.

DINGIR^{MEŠ} *ap-pa-an-du* (7) *na-an LÚ-an MU[NUS-an i-ia-a]n-du na-an LÚIGI.NU.GÁ[L-aš]* (8) *i-wa-ar da-[šu-wa-ah-ha-a]n-du ŠA LÚÚ.HÚB-ma-an* (9) *i-wa-ar [du-ud-du-mi-i]a-an-du*. Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KUB 31.42 (2021-12-31); Norbert Oettinger, *Die Militärischen Eide der Hethiter*, *StBoT* 22, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1976), 12.

³¹ Oettinger, *Die Militärischen Eide der Hethiter*, 13; Yasemin Arıkan-Soysal, “Hitit Belgelerinde Körler”, 219.

³² (7) *nu MUNUSŠU.GI ki-iš-ša-an me-ma-i na-ah-šar-nu-uš!-ke<-er>-w[a-ar-an ku-i-e-eš]* (8) *ú-ri-te-nu-uš-ke<-er>-wa-ra-an ku-i-e-eš nu-wa-aš-ma-aš IGI^{HL.A} [-wa-da-šu-wa-an-da-aš]* (9) *da-at-tén GEŠTU^{HL.A}-ma-wa-aš-ma-aš du-ud-du-mi-ia-an-da-aš t[a-at-te-en]* (10) *GEŠTU-it iš-ta-ma-aš-te-ni le-e IGI-it-ma-wa uš-k[at-te-ni le-e]*. Hans Ehelolf, “Zum hethitischen Lexikon”, *KIF* 1 (1930): 396; Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KUB 60.157 (2021-12-31).

³³ Yasemin Arıkan-Soysal, “Hitit Belgelerinde Körler”, 221.

³⁴ (7) *Ú.SAL-i GIŠšī-ši-ia-am-ma ar-ta kat-ta-an-ma ta-aš-wa-an-za du-du-mi-ia-an-za* (8) *a-ša-an-zi ta-aš-wa-an-za a-uš-zi le-e du-ud-du-mi-ia-an-za-ma iš-ta-ma-aš-zi* (9) *le-e ik-ni-ia-an-za píd-da-i le-e UH^{HL.A}-aš-ša ud-da-na-an-te-eš* (10) *EN.SISKUR QA-TAM-MA le-e u-wa-an-zi / (11) Ú.SAL-i GIŠšī-ši-ia-am-ma ar-ta GAM-an da-aš-wa-an-za du-ud-d[u-mi-ia-an-za]* (12) *[a-ša-an-zi]i ta-aš-wa-za a-uš-zi [le-e d]u-ud-du-mi-ia-an-za[ma]* (13) *[iš-ta-ma-aš-zi]i le-e ik-ni-[ia-an-za píd-da-]i <le-e> in-na-r[a[?]]*. Hans Ehelolf, “Zum hethitischen Lexikon”, 193 vd.; Heinrich Otten ve Neu Rüster, “Textanschlüsse von Bogazköy-Tafeln

Onun altında bir kör (ve) bir sağır oturur. Kör görmesin, sağır işitmesin, kötürüm³⁵ yürümesin! Büyü sözleri kurban sahibine böylece gelmesin! Çayırdaki bir *šišyamma*-ağacı⁷ durur. Onun altında bir kör (ve) bir sağır oturur. Kör gör[me]sin, [s]ağır [i]şit[me]si[n], köt[ürüm yür]ü<me>sin!”³⁶.

Yukarıda verilen pasajda kör, sağır ve kötürümler bir büyüün kurban beyine ulaşmasını engellemek amacıyla benzetme yöntemi ile yapılan büyü de rol almıştır. Büyünün kişiye ulaşmasını engellemek için görmemesi, duymaması ve yürümemesi/ilerleyememesi gibi faktörlerin kullanıyor oluşu Hititlerin mevcut bedensel engellerin iletişimde ciddi kopukluklar yarattığını gözlemliyor olmalarından kaynaklı olmalıdır.

Körler dini uygulamalar içerisinde takip edilebildiği kadarıyla sadece bir kez *haššumaš* Bayramı’nda aktif rol oynamışlardır. *haššumaš* Bayramı bir erginlenme töreni olarak kabul edilmektedir³⁷.

IBoT 1.29 ay. 37’-41’³⁸: “... Tekeyi dışarı götürürler, tekeyi kesip tamamen yerler. Tekenin derisini alırlar. Bir kör adamı soyarlar ve ona vururlar /döverler. Onu *hešta*- evine götürürler. (Orada) yiyip içerler”³⁹.

Yukarıda kısa bir pasajı sunulan metinde aslında prensin erginlenme töreni kutlanıldığından prens yerine kör bir adam dövülmekte⁴⁰ ve ardından da ölümler evine taşınmaktadır. Diğer bir deyişle burada, sembolik anlamda

(21-30)”, ZA 63 (1973): 87, 88; Yasemin Arıkan-Soysal, “Hitit Belgelerinde Körler”, 221, 222.

³⁵ *ikniyant*-: Topal, aksak, kötürüm. HW: 81; HEG: 350, HdW: 26; Ünal, Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü, 253. Bu pasaj sayesinde, Hitit metinlerinde sadece kör ve sağırların değil kötürümlerin de dini uygulamalar içerisinde anıldığı görülür.

³⁶ Yasemin Arıkan-Soysal, “Hitit Belgelerinde Körler”, 222.

³⁷ Hans Gustav Güterbock, “An Initiation Rite for a Hittite Prince”, AOS MWBranch 50, (1969): 99-103; Harry A. Hoffner, “The ARZANA House”, K. Bittel vd. (eds), *Anatolian Studies Presented to Hans Gustav Güterbock on the Occasion of His 65th Birthday*. (İstanbul: 1974), 113-121.

³⁸ (37’) ... MÁŠ.GAL-*ma a-ra-ah-za pé-e-hu-da-an-zi* (38’) *nu-kan MÁŠ.GAL-an ar-kán-zi na-an ar-ha a-da-an-zi* (39’) KUŠ MÁŠ.GAL-*ma da-an-zi* 1⁷ LÚ IGI.NU.GÁL-*ma ni-ku-ma-an-da-ri-an-zi* (40’) *na-an wa-al-ha-an-ni-an-zi na-an Éhe-eš-ta-a pé-hu-da-an-zi* (41’) *nu a-da-an-zi a-ku-wa-an-zi*. Alice Mouton, “Réflexions autour de la notion de rituel initiatique en Anatolie hittite. Au sujet de la fête *haššumaš*”, JANER 11, (2011): 10.

³⁹ Mouton, “Réflexions autour de la notion de rituel initiatique en Anatolie hittite. Au sujet de la fête *haššumaš*”, 16.

⁴⁰ Roma dünyasında da benzer bir uygulamayı görmek mümkündür. Lupercalia festivalinde keçi derisi giymiş rahiplerin, karşılaştıkları kadınlara yine keçi derisinden kayışlarla vurdukları aktarılmaktadır. Bu eylemin kadınların doğurganlıklarını arttırdıkları ifade edilir. Wilhelm Mannhardt, *Mythologische Forschungen*. Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker 51, (Strasbourg: De Gruyter, 1884), 72-155; <http://www.archive.org/stream/mythologischefo00schegoog#page/n10/mode/1up>.

ölüm ve tekrar yaşama dönme aktarılmıştır. Burada kör bir kişinin dövülmesi olasılıkla prensin çocukluk yıllarını yani bir anlamda eksik, iş bilmez ya da aciz yıllarını temsil ediyor olmalıdır.

Her ne şekilde kör olmuş olurlarsa olsunlar bu kişilerin yaşamın içinde yer edinmiş oldukları varsayılmalıdır. Bu noktada kör bireylerin toplum içindeki yerlerine de bakılmalıdır. Bu noktada “değirmenler” ön plana çıkar⁴¹. Kör bireylerin değirmenlerde çalıştıkları bilgisi, Maşat Höyük mektuplarından öğrenilmektedir⁴². Burada çalışmakta olan körlerin değirmenden kaçmaya çalıştıklarından bahsedilir⁴³. Bu noktada bu kişilerin savaş tutsakları oldukları varsayılmalıdır.

Mışt 75/56=HKM 58 öy. 5-14⁴⁴: “Körler hakkında bana yazdığın konuya gelince: Bütün kör adamları yukarıya, Şapinuwa şehrine sevk ettiler. Burada 10 kör adamı değirmenlerde bıraktılar. İşte onları araştırdım. Senin bana isimleri ile yazdığın (körlerden) hiçbiri burada yok. Eğer yazarsan, Şapinuwa kentinde Şarpa’ya yaz: Bütün kör adamlar orada(dır)”⁴⁵.

Söz konusu mektubu Kikarša adlı görevli Tahazzili’ye yazmaktadır. Mektupta Şapinuwa kentindeki değirmenlerde görevlendirilen körlerin burada olmadıkları ancak Şarpa adlı kişinin onların yerini bildiği aktarılmaktadır.

Bir diğer metindeyse bu mektup ile ilişkili olarak, Şarpa’nın cevabı okunabilmektedir. Şarpa mektubu *BĒL MADGALTI* ve Tarhuni’ye yazmaktadır. Şarpa burada açıkça kör adamların değirmenden kaçtıklarını ve onların yakalanarak geri getirilmesini talep etmektedir:

⁴¹ Mezopotamya da ise kör insanların uğraşacağı iş olarak müzik işaret edilmiştir. Bir Sümer mitolojisinde Ninmah kör bir insan yaratmış ve Enki ona müzik sanatında etkin olabileceği bir kader bahşetmiştir. Gökhan Kağnıcı, “Çeviri/Translation: Sakat Bedenin Kökenleri Eski Mezopotamya’da Sakatlık”, Tarih Araştırmaları Dergisi 37/64 (2018): 375. Mezopotamya da kör bireyler elbette sadece müzisyen olarak değil Hititlerde olduğu gibi değirmenci olarak ya da sepet taşıyıcı, bahçıvan ve sığır çobanı olarak da çalışmaktadır. Walter Farber, “Akkadisch Blind”, ZA 75 (1985): 222, 223.

⁴² Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, 228-233.

⁴³ Marazzi, “‘Blinding’ in Hittite Society. Form of Punishment or Ruling for the Control of the Labor Force?”, 311, 312.

⁴⁴ öy. (5) ŠA LÚ.MEŠ IGI.NU.GÁL-mu ku-it ut-tar ha-at-ra-a-eš (6) nu-kán LÚ.MEŠ IGI.NU.GÁL HLA hu-u-ma-an-te-eš (7) URUŠa-pí-nu-u⁷-wa ša-ra-a pé-e-hu-te-er (8) ka-a-ma X LÚ.MEŠ IGI.NU.GÁL HLA I-NA É^{HI-A} NA₄ARA₅ R[U] (9) ar-ha ta-a-li-e-er na-aš ka-a-ša pu-nu-uš-šu-un (10) nu-mu zi-ik ku-i-e-eš lam-ni-it ha-at-ra-a-eš (11) na-aš-ta NU.GÁL ku-is-ki an-da (12) nu ma-a-an ha-at-ra-a-ši nu I-NA URUŠa-pí-nu-wa (13) A-NA mŠa-ar-pa ha-at-ra-a-i (14) [L]Ú.MEŠ IGI.NU.GÁL hu-u-ma-an-du-uš a-pi-ia. Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, 228-231.

⁴⁵ Yasemin Arıkan-Soysal, “Hitit Belgelerinde Körler”, 215.

Mışt. 76/52=HKM 59 öy. 4-8, a.k. 9-11, ay. 12-14⁴⁶: “[B]ak kör [a]damlar Şapinuwa şehrinde değirm[en]den kaçıp gittiler. [O]nlar oraya geldiler. [S]i[ze] [b]u tablet [ul]aştığında [kör adamları yakalayın ve onları sa]ğ salim [geri getiri]n”⁴⁷.

Diğer yandan yine Maşat Höyük belgeleri bize rehine değişimleri sırasında da körlerin tanımlanmış olduklarını göstermektedir.

Mışt 75/50=HKM 102 öy. 1-13, ay. 14-21⁴⁸: “Gözleri görür. Targaştalı adam Tamiti’nin bedeli: 2 erkek çocuk rehine (ve) 1 adam. Gaştaharugalı adam Şunaili, kör, bedeli: 1 adam, 1 kadın, 1 erkek çocuk, sekiz sığır, üç keçi. Kutupitaşsalı adam Pihina kör, bedeli: 2 adam, 3 sığır. Gamammalı adam Himuili gözler(i) görür bedeli: 2 çocuk [r]ehine (ve) 1 adam. Z[a]nipuralı ad[am] Tuttu, İskilalı adam Takuri iki kör adam. Sen Gapiya (onlara) iade ettin. İskil[a]lı adam Kururi, k[ö]r, (bedeli): 2 erkek çocuk, 8 sığır, 10 keçi. Malaziyalı adam Gaşaluwa kör. Gapiya (onu) iade ettin, 1 kız çocuk rehine ve 1 ad[am] aldın. Taggaştalı adam Piştagalı’nın bedeli: 3 sığır. 9 Kaşkalı adamı iade ettin, onların bedeli: 20 sığır, 13 keçi, 6 adam, 3 kadın. 2 erkek çocuk rehine, 3 kız çocuk rehine”⁴⁹.

Bu metinde açıkça rehinelere kör ve gözleri görür şekilde sınıflandırılmış ve bu rehinelere bedelleri listelenmiştir. Söz konusu asıl önemli nokta ise bu kişilerin neden kör olduklarıdır. Eğer kişiler rehine alındıklarında da kör değilse ya cezalandırmak amaçlı kör edilmiş ya da kaçmalarının önüne geçmek adına kör edilmiş olmalıdırlar. Bu uygulama

⁴⁶ öy. (4) [k]a-a-ša-kan URUŠa-pí-nu-wa-za (5) [L]Ú.MEŠ IGI.NU.GÁL (6) [I]Š-TU É^{HI-A} NA₄AR[As] (7) [p]a-ra-a hu-wa-a-ir (8) [n]a-at a-pád-da ú-e-er a.k. (9) [nu-u]š-ma-aš ma-ah-ha-an (10) [ka-]a-aš tup-pí-an-za (11) [an-da ú-]e-mi-ia-zi ay. (12) [L]Ú.MEŠ IGLNU.GÁL [p]í-ra-an (13) [e-ep-tén na-aš SI]G₅-in (14) [EGIR-pa ú-wa-te-et-té]n. Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, 232, 233.

⁴⁷ Yasemin Arıkan-Soysal, “Hitit Belgelerinde Körler”, 216.

⁴⁸ (ü.k. 1) IGI^{HLA} uš-kan-zi (öy. 2) ŠA^m Ta-mi-ti-iš LÚ^{URU} Tag-ga-aš-ta ŠÁM (3) II DUMU^{MEŠ} šu-ul-li-iš I LÚ (4) Šu-na-DINGIR^{LIM} LÚ IGI.NU.GÁL LÚ^{URU} Ga-aš-ta-ha-ru-ga (5) I LÚ I MUNUS I DUMU VIII GU^{HLA} III UZ₆ ŠÁM (6) Pi-hi-na-aš IGI.NU.GÁL LÚ^{URU} Ku-tu-pí-ta-aš-ša (7) II LÚ^{MEŠ} III GU^{HLA} ŠÁM-ŠU (8) Hi-mu-DINGIR^{LIM} LÚ^{URU} Ga-ma-am-ma IGI^{HLA} uš-kán-zi (9) II DUMU.MUNUS^{MEŠ} [š]u-ul-la-aš I LÚ ŠÁM (10) Tu-ut-tu-uš L[Ú? UR]Z[a]-ni-pu-ra-aš (11) Ta-ku-ri-is LÚ^{URU} İš-ki-la II LÚ^{MEŠ} IGI.NU.GÁL (a.k. 12) Ga-pi-ia-aš EGIR pa-it-ta (13) ŠA^m Ku-ur-ru-ri IGI.N[U.GÁL] LÚ^{URU} İš-ki-lla (ay. 14) II DUMU^{MEŠ} VIII GU^{HLA} X UZ₆^{HLA} (15) Ga-ša-lu-wa-a-aš LÚ^{URU} Ma-la-zi-ia IGI.NU.GÁL (16) Ga-pí(-ia-aš EGIR pa-it-ta I DUMU.MUNUS šu-ul-li-in I L[Ú] (17) ta-at-ta (18) ŠA^m Pi-iš-ga-tal-li LÚ^{URU} Tag-ga-aš-ta III GU^{HLA} ŠÁM (19) IX LÚ^{MEŠ} URU^{URU} Qa-aš-ga EGIR-an pa-it-ta ŠÁM-ŠU-NU-ma (20) XX GU^{HLA} XIII UZ₆^{HLA} VI LÚ^{MEŠ} III MUNUS^{MEŠ} (21) II DUMU^{MEŠ} šu-ul-la-aš III DUMU.MUNUS^{MEŠ} šu-ul-la-aš. Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, 100.

⁴⁹ Yasemin Arıkan-Soysal, “Hitit Belgelerinde Körler”, 211, 212.

Mezopotamya kaynaklarından ve bilhassa Geç Asur kaynaklarından biliniyorsa da⁵⁰ Hititlerin böyle bir uygulamayı benimsediklerine dair kanıtımız bulunmamaktadır.

Kör bireylerin toplumdaki varlıklarını anlamamızı sağlayabilecek bir başka metin grubu ise CTH 222’de yer alan toprak bağış işlemlerini gösteren belgelerdir. Bu metinler içerisinde Bo 90/732 ve Bo 91/1602 no’lu metinler kör birey hakkında bilgi sunmaktadır:

Bo 90/732 ü.k. 2, 3⁵¹: “[Çoban Apalla’nın evi: 4 erkek, [4(+x) erkek bebek, 3+x kadın, x kız], [1 (+x) kız bebek, 1 yaşlı kadın, 1 kör erkek çocuk. 14+x kişi.]”⁵².

Bo 90/732 öy. 7-10⁵³: “Çiftçi Zuzzu’nun evi: 3 erkek, 3 erkek [bebek, 2(+x) kadın, 1(+x) kız, 1(+x) kız bebek], 2 kör kadın. [12+x kişi.] Bunlardan Zuzzu’nun evinde: 1 erkek, 2 erkek çocuk, 2 kadın; (içinde) [...'in evinde: 1 erkek, (x kadın)], 1 kız, 1 kız bebek, 1 kör kadın...”⁵⁴.

Bo 90/732 öy. 17-19⁵⁵: “Çiftçi Zuliya’nın evi: 2 erkek, 2 erkek çocuk, 2 erkek çocuk, 3 kadın, 2 yaşlı insan, 1 kör kadın, 1 köle. 13 kişi. Bunlardan Zuliya’nın evinde: 1 erkek, 2 erkek çocuk, 2 erkek bebek, 2 kadın, 1 kör kadın, 1 köle”⁵⁶.

Bo 90/732 öy. 31-34⁵⁷: “Parfümcü Alli’nin evi: 4 erkek, 2 erkek

⁵⁰ Ignace. J. Gelb, “The Arua Institution”, RA 66 (1972): 87.

⁵¹ (2) [É A-pal-l]a-a LÚ APIN.LÁ IV LÚ ME[Š] IV+x DUMU.NITA.GABA III+x MUNUS x DUMU.MUNUS] (3) [I+x DUMU.MUNUS.GA]BA I MUNUS.SU.GI I LÚ IG[.I.NU.GAL X IV + x SAG.DU]. Christel Rüster ve Gernot Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige, StBoT Beiheft 4*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2012), 140.

⁵² Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 141.

⁵³ (7) É [Z]u-u-uz-zu LÚ APIN.LÁ III LÚ III DUMU.NITA.[GABA 2+x MUNUS 1+x DUMU.MUNUS 1+x DUMU.MUNUS.GABA] (8) II MUNUS.IGI.NU.GÁL [XII+x SAG.DU] / (9) ŠÁ.BA É Zu-u-uz-zu I LÚ II DUMU.NITA.GABA II MUNUS É [... I LÚ (x MUNUS)] (10) I DUMU.MUNUS I DUMU.MUNUS.GABA I MUNUS.IGI.NU.GAL. Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 140.

⁵⁴ Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 141.

⁵⁵ (17) É Zu-u-li-ia LÚ APIN.LÁ II LU II DUMU.NITA II DUMU.NITA.GABA III MUNUS II LÚ MUNUS.SU.GI (18) [MUNUS.IGI.NU.[G]ÁL I GEME XIII S[A]G.DU / (19) <ŠÁ.BA> É Zu-u-li-ia I LÚ II DUMU.NITA II DUMU.NITA.GABA II MUNUS I MUNUS.IGI.NU.GÁL I GEME. Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 142.

⁵⁶ Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 143.

⁵⁷ (31) É A-al-li-i LÚ Ī.RÁ .RÁ IV LÚ II DUMU.NITA III DUMU.<NITA>.GABA V MUNUS I DUMU.MUNUS I DUMU.MUNUS.GABA I LÚ ŠU.GI (32) I DUMU.MUNUS.GABA IGI.NU.GÁL I ARAD I GEME XIX SAG.DU / (33) ŠÁ.BA É A-al-li-i II LÚ II DUMU.NITA II DUMU.<NITA>.GABA III MUNUS I LÚ ŠU.GI I ARAD I GEME (34) É Ti-wa-da-pí-ia II LÚ II MUNUS I DUMU.MUNUS I DUMU.MUNUS.GABA I DUMU.

çocuk, 2 <erkek> bebek, 5 kadın, 1 kız çocuk, 1 kız bebek, 1 yaşlı adam, 1 kör kız bebek, 1 köle, 1 dişi köle. 19 kişi. Alli'nin evindekilerden: 2 erkek, 2 erkek çocuk, 2 <erkek> bebek, 3 kadın, 1 yaşlı adam, 1 köle, 1 kadın köle; (içinde) Tiwadapiya'nın evinde: 2 erkek, 2 kadın, 1 kız, 1 kız bebek, 1 kör kız bebek⁵⁸.

Bo 90/732 ay. 55, 56⁵⁹: “3 kör adam: Atta, Inar, Zitamula. 1 kör kadın: Hurmila”⁶⁰.

Yukarıda ilgili kısımları verilmiş olan metinde saray hizmetlilerinin başı Happuwaşu'nun oğullarından ayırdığı arazilerin bir kısmının büyük kral tarafından alınarak prens Labarna'ya verildiği ve bu arazilerde bulunan taşınmaz mülklerle birlikte bu mülklerde yaşayanların da sayıldığı görülmektedir.

Bo 91/1602 no'lu⁶¹ toprak bağış belgesinde ise ay. 37': “Imranail [in Evi...]: 1 erkek, 1 erkek çocuk, 2 yaşlı insan, 1 kör kadın” belgelenmektedir⁶².

Böylece yukarıda toprak bağış belgelerinde verilen detaylı listelerde yetişkin ve çocukların sayıları, cinsiyetleri ile kölelerin belirtilmesinin yanı sıra, özellikle kör kişilerinde belirtilmiş olması, sosyal hayatta körlerin toplumda farklı bir noktaya konumlandırıldığını bizlere göstermiştir.

Mitolojik bir metin de (CTH 345-Ullikummi'nin Şarkısı) kör ve sağır bireylerin iletişim eksikliklerine vurgu yapılarak onların çevresel faktörlerden etkilenmediğini, bu sebeple duygusal olmadıkları ve hatta merhametsiz oldukları vurgulanmaktadır:

KUB 36.12 II 9-13: “Kimin önünde şarkı söylüyorsun? Ve kimin önünde ağzını rüzgârla dolduruyorsun? Adam (yani canavar) sağır: duymuyor! Gözleri kör: görmüyor! Ve hiç merhameti yok!”⁶³.

Hitit arşivlerinde saptanan körlerle ilgili tüm bu metin gruplarına bakıldığında kör bireylere onların topluma rahatça katılabilmesini engelleyen bir engelleri olduğu bakış açısıyla yaklaşıldığı görülür. Oysaki Hititlerin çağdaşı olan Mısır kültüründe Firavun Amenemope, talimatnamesinde çok

MUNUS.GABA IGI.NU.GÁL. Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 142.

⁵⁸ Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 143.

⁵⁹ (55) ... III LÚ IGI.NU.GÁL ^mAt-ta-a ^mI-na-ar (56) ^mZi-i-ta-mu-ú-la I MUNUS IGI.NU.GÁL ^fHu-ur-mi-la. Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 146.

⁶⁰ Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 147.

⁶¹ (37) [É] ^mIm-ra+na-a-i[l LÚ]x[(x)]x I LÚ I DUMU.NITA II LÚ MUNUS ŞU.GI I MUNUS IGI.NU.G[ÁL]. Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 128.

⁶² Rüster ve Wilhelm, *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, 129.

⁶³ Harry A. Hoffner, “The Disabled and Infirm in Hittite Society”, 86, 87.

daha insancıl bir tutum sergilemektedir⁶⁴. Hitit toplumunda görme engellilerin çalışma alanları olarak sadece değirmenlerin yer alması, engellilik durumunun bir beddua ya da bir suçun cezası olarak ibret verici bir unsur olarak ortaya konulması gibi unsurlar, Hititlerin körlere olan tutumları hakkında kısıtlı olsa bilgi edinmemizi sağlamıştır. Hititlerin böyle bir engele olan mevcut tutumları, akla tedavi amacı ile herhangi bir uygulamanın yapılıp yapılmadığını da getirmektedir. Kör bireyler için uygulandığı düşünülen tedaviye sadece tek bir metinde rastlarız (CTH 461-Tıbbi metinler):

KUB 44.61 Ay IV 10'-18'⁶⁵: “Görmüyor ama boşluğa doğru[...] üzerine döker ama ilaç[...]. Ve kökünü alıp götürü[r. ...] sarar. ...'ya [...] leopar ki o öldürdüğünde [...] alır. Onu *luššuwanzi*. [...]Ve onu serperler ayrıca onu alır[lar.] [...] Fakat hayvanın (=leoparın) sinirlerini alırlar. [...] içeri döndürür. Ve o birkaç günde iyileşir.

Verilen metinden hastanın gözüne bir ilaç döküldüğü ardından sarıldığı ve ardından bir leoparın sinirleri ile maiyeti tam olarak anlaşılabilen bir işlemin gerçekleştirildiği okunmaktadır. Ardından ise kişinin birkaç gün içinde iyileşeceği öngörülmüştür. Ne yazık ki metin bizlere sonuç hakkında bilgi sunmamaktadır.

Körlük dışındaki bazı göz hastalıkları için de (iltihap, gözün kanaması, katarakt⁷ vb.) tedaviler uygulandığı metinlerden takip edilebilmektedir⁶⁶. Bunlar içerisinde görme kaybının yaşandığını düşündüğümüz iki örnek ise aşağıda verilmiştir:

CTH 578 içerisinde yer alan bir kehanet metinde olasılıkla II. Hattuşili'nin göz rahatsızlığı için Piha-Tarhunta'nın babasının (Upparamuwa) bir bitki ile hastalığa çözüm bulmaya çalıştığı görülmektedir:

⁶⁴ “Kör bir adama gülme, ne bir cüceyle dalga geç, ne de bir topala zorluk çıkar. Tanrının elinde olan (hastalık ya da delilik gibi) bir adamla dalga geçme. Hatalarından dolayı ona kızma. İnsan kilden ve kıştıdır, Tanrı onun yaratıcısıdır. O, her gün yok eder ve var eder”. Miriam Lichtheim, “Instruction of Amenemope”, W.W. Hallo (ed.), *The Context of Scripture 1: Canonical Compositions from the Biblical World*, (Leiden, New York and Köln: 1997), 121.

⁶⁵ (10') *Ú-UL a-uš-zi pát-te-eš-ni-ma-ká[n* (11') *še-er an-da iš-hu-u-wa-i wa-aš-ši-ma[* (12') *nu-uš-ši-kán ŠU-UR-ŠA-ŠU ar-ha da-a[-i* (13') *an-da ši-ku-wa-iz-zi A-NA* ^{KUŠ}*MA-AB/D-x[* (14') *UG.TUR ku-it ku-na-an har-zi ma-a-an(-) / [* (15') *da-a-i na-at-kán lu-uš-ša-nu-wa-an-zi x [* (16') *na-at pa-ap-pár-ša-an-zi nam-ma-at da-a[n-zi* (17') ^{UZU}*SA-ma hu-i-it-na-i-ma-aš-pát da-an-zi [* (18') *[a]n-da ne-ia-az-zi na-aš* ^{SIG5-ri} ^{UD}^{KAM} ^{HLA}*(-x[*. Cornelia Burde, *Hethitische medizinische Texte*, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974), 20.

⁶⁶ Ahmet Ünal, “Hitit Tıbbının Ana Hatları”, *Bulleten XLIV/175*, (1980): 488, 489; Gaye Şahinbaş Erginöz, *Hititlerde Anatomi ve Tıp*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 137.

KUB 22.61 10-12⁶⁷: “Güneşimin gözleri aniden hastalandığında, Piha-Tarhunta’nın babası bir bitkiyi getirdi ve onu güneşimin gözlerine koydu”⁶⁸.

CTH 279 içerisinde yer alan bir tablet kataloğu metninde ise katarakt olduğunu düşündüğümüz bir göz hastalığı tanımlanmaktadır:

KUB 16.36 öy. II 18’, 19’⁶⁹: “[E]ğer bir adamın gözlerinin ö[nünde kuvvet]li (sert) bir beyazlık olursa”⁷⁰.

CTH 780-Allaiturahi ritüelinde de kataraktı tanımladığı düşünülen bir ifade yer alır:

KUB 24.13 öy. II 6’⁷¹: “Gözlerin bulutunu senden alıp götürmeliler”⁷².

Burada ifade edilen “gözün önündeki kuvvetli beyazlık ve gözlerin bulutu” günümüzde katarakt olarak bilinen yerel ağızda ise “göze perde inmesi” ya da “gözün bulutlanması” olarak tanımlanan ve görme kaybına yol açan hastalık olmalıdır. Söz konusu hastalığın Hititlerce biliniyor ve bu şekilde tanımlanıyor oluşu hastalığın iyileştirilmesine yönelik çözüm üretilmeye çalışıldığını ifade etmektedir. Ancak metin sadece bir liste olduğundan bu tedavinin mahiyeti bilinmemektedir.

İşitme Engelliler ve Kulak, Burun Kesme

Hititlerde görme kaybı (kör) ile ilişkili olarak ele alınan metinlerin pek çoğunda işitme kaybı (sağır) ile ilgili de bilgiler edinilmiştir. Ancak bunlara ilaveten sağır kavramının da metinlerde nasıl yer bulduğuna detaylarıyla bakılmalıdır: (Hit.) *ištamana-/ ištamina-/ ištamašna-*, (Sum.) GEŠTU, (Akk.) UZNU «Kulak»; (Hit.) *duddumi-*, (Sum.) (LÚ/MUNUS)Ú.HÚB, (Akk.) ŠUKKUKU «Sağır»; *duddumiyant-* «Sağır, işitmeyen, kulağı

⁶⁷ (10) [d]UTU^{Š1}-wa ku-wa-pí [hu]-da-ak IGI.HI.A-wa iš-tar-ak-t[a (11) nu-]wa A-BU mPi-ha-dU ku-it-ki Ú ú-da-aš [](12) [nu]-wa-[ra]-at-kán A-NA dUTU^{Š1} IGI.HI.A-wa-aš an-[da. Mouton, Alice. “KUB 22,61 (CTH 578): comment traiter les yeux de Mon Soleil?”, WO XXXVI (2006): 206-216; Charlotte Lebrun, *Présence et pouvoir hittites à Ougarit: le cas particulier des DUMU.LUGAL* (Florence: Louvain-la-Neuve. 2014), 175.

⁶⁸ Burde, *Hethitische medizinische Texte*, 4; Lebrun, *Présence et pouvoir hittites à Ougarit: le cas particulier des DUMU.LUGAL*, 175.

⁶⁹ (18’) [m]a-a-an-kán an-tu-uh-ši IGI^{HI.A}-wa-aš p[í- (19’)[KALA]G.GA har-ki ki-ša. Burde, *Hethitische medizinische Texte*, 38.

⁷⁰ Burde, *Hethitische medizinische Texte*, 39.

⁷¹ IGI^{HI.A}-wa-aš-ma-tak-kán kam-ma-ra-an ar-ha da-un-du. Volkert Haas ve Hans Jochen Thiel, *Die Beschwörungsrituale der Allaiturah(h)i und verwandte Texte*, AOAT 31; *Hurritologische Studien* 2, (Neukirchen: 1978), 104.

⁷² Haas ve Thiel, *Die Beschwörungsrituale der Allaiturah(h)i und verwandte Texte*, 105.

duymayan»; *duddumeš-* / *duddumišš-* «Sağır olmak»; *duddumiya-*, *duddumiyah-* «Sağır etmek»; *ištamaš-/išdammaš-* «Dinlemek, işitmek»; GAL Ú.HÚB «Sağırın başı». Burun ise çivi yazılı belgelerde (Hit.) *titita-*, *kapru-*; (Sum.) KAXGAG/ ^{UZU}KIR₁₄ şeklinde yer almaktadır⁷³.

Hitit yazılı kaynaklarında sağırılar pek çok farklı metin grubunda ve çeşitli yazılışlarla karşımıza çıkmaktadır. Hitit yazılı kaynaklarından sağır insanların MÖ 13. yy ile birlikte saraylarda ve tapınaklarında çalıştıkları, dini törenlerde, bayramlarda ve ritüellerde rol oynadıkları bilinmektedir⁷⁴. Öncelikle kanun metinlerinden başlayarak işitme engelli bireylerin Hitit metinlerinde nasıl yer aldıklarına bakılacaktır. İşitme ve koku duyularının kaybı ya da bu duyu organlarının deforme edilmiş olması ile ilgili olarak kulak ve burun kesme cezaları (Madde 95) dikkat çekmektedir:

KBo 6.2 IV 44-48⁷⁵: “Eğer bir köle bir evi soyarsa, o (ya da onun adına efendisi) (çalınan malları) tam olarak geri vermeli ve hırsızlık cezası olarak altı şekel gümüş vermelidir. O (yani mağdur ev sahibi?) kölenin burnunu ve kulaklarını kesecek ve onu efendisine geri verecekler. Eğer çok çalarsa çok, az çalarsa az sorumlu tutulacak. Eğer sahibi: ‘Ben ona tazminat ödeyeceğim’ derse o da bunu yapar. Ama [eğer] reddederse o köleyi kaybedecektir”⁷⁶.

Söz konusu ceza benzer şekilde kundakçılık için de Madde 99’da uygulanmıştır:

KBo 6.2 IV 56-58⁷⁷: “Bir köle bir evi ateşe verirse, sahibi ona tazminat öder ve (evin sahibi) kölenin burnunu ve kulaklarını kesip sahibine iade eder. Fakat (köle sahibi) tazminat ödemezse o köleyi kaybeder”⁷⁸.

⁷³ HW: 230, 231; HdW: 94; HZL: 355; Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, 124, 280, 294, 346, 408, 721, 743, 744, 748, 776.

⁷⁴ M. Miles, “Hittite Deaf Men in the 13th Century BC: Introductory Notes with Annotated Bibliography”, www.independentliving.org/docs7/miles200809.pdf, (2008-2009), 1.

⁷⁵ (44) *ták-ku ARAD-aš É-er ta-i-ez-zi ša-ku-w[a-aš-šar]-pát pa-a-i ta-ia-zi-la-aš* 6 GÍN KÜ.BABBAR *pa-a-i* (45) ARAD-ša KIR₁₄-ŠU *iš-ta-[a-ma-nu-uš-šu-uš ku-uk-ku-ri]-iš-ki-iz-zi na-an a-ap-pa iš-hi-iš-ši* (46) *pí-an-zi ták-ku me-ek-ki ta-i-e[z-zi me-ek-ki-še] iš-hi-an-zi ták-ku te-e-pu* (47) *ta-i-ez-zi te-e-pu-uš-še iš-[hi-an-zi ták-ku BE-EL-Š]U te-ez-zi še-e-er-ši-it-wa* (48) *šar-ni-ik-mi nu šar-ni-ik-zi ták-ku mi-im-ma-i-ma nu* ARAD-an-pát *šu-ú-iz-zi*. Hoffner, *The Laws of the Hittites/A Critical Edition*, 93.

⁷⁶ Hoffner, *The Laws of the Hittites/A Critical Edition*, 94.

⁷⁷ (56) [*ták-k*]u ARAD-aš *É-er lu-uk-ke-ez-zi iš-ha-a-aš-ši-š[a še-e-er-ši-i]t šar-ni-ik-zi* (57) [ARAD-n]a KIR₁₄-ŠU *UZ-NA-A-ŠU ku-uk-ku-úr-[aš-kán-zi na-an EG]IR-pa iš-hi-iš-ši* (58) [*pí-an*]-zi *ták-ku na-at-ta-ma šar-ni-ik-zi nu a-pu-ú-un-pát šu-ú-i]z-zi*. Hoffner, *The Laws of the Hittites/A Critical Edition*, 96.

⁷⁸ Hoffner, *The Laws of the Hittites/A Critical Edition*, 97.

Bir kölenin sahibine itaatsizliğinden kaynaklı olarak da aynı ceza ile karşı karşıya kalabildiği ise bir talimat metninden (CTH 264-Rahipler ve Tapınak Personeli için Talimatlar) takip edilebilmektedir:

KUB 13.4 I 28-30⁷⁹: "...Eğer ne zaman kölesi efendisini kızdırır ise ya onu (köleyi) öldürürler ya da burnunu, gözlerini (veya) kulaklarını yaralarlar"⁸⁰.

Kanun Metinleri içinde yer almıyor olsa da cinsel bir suçu aktaran metinde (CTH 582-Kehanet Metinleri Fragmanları), "sağır bir kadın" ifadesi dikkat çekmektedir. Zira bu ifade, sağır bireyler içerisindeki kadınları gösteren tek kaynaktır. Söz konusu metin oldukça kırık olsa da sağır bir kadının sofracı ile cinsel bir suç işlediği konusu anlaşılabilir.

KUB 18.40 9'-12'⁸¹: "Tabu meselesini kim ...[...] sofracı (idi). 'Sağır kadın ...[...] birlikte yattı. [...] ve o (kadın/erkek) tapınağın içinde[...]'"⁸².

Diğer yandan bu kaynaklara ilaveten oldukça kötü korunmuş olan KUB 40.84+KUB 13.34 no'lu metnin (CTH 295-Çeşitli Mahkeme Kayıtları) öy. 21'. satırında sağır bir adamın yer aldığı görülmektedir⁸³.

Yukarıda ifade edilen tüm kulak ve burun kesme cezalarının sadece kölelere uygulanabilen ve ölüm cezası kadar ağır bir ceza türü olduğu anlaşılmaktadır⁸⁴. Köle sahibi, kölesinin öldürülmesinden bu tarz bir cezayı

⁷⁹ (28) ... nu-kán ma-a-an ÌR-Š[U] ku-wa-pí EN-Š[U] (29) TUKU.TUKU-nu-zi na-an-kán na-aš-šu ku-na-an-zi na-aš-ma-ká[n] KA×KAK-ŠÚ IGI^{HIA}-Š[U] (30) GEŠTU^{HIA}-ŠÚ i-da-ala-u-uh-ha-an-zi... Aygül Süel, *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1985), 24; Jared L. Miller, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, (SBL 31) (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2013), 249

⁸⁰ Süel, *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*, 25; Harry A. Hoffner, "The Disabled and Infirm in Hittite Society", 87; Miller, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, (SBL 31), 249.

⁸¹ (9') INIM-pát AZAG-ia ku-iš x[(10') LÚ^{GIŠ}BANŠUR^{MUNUS}Ú.HÚB-wa-za-kán[(11') [še-er GAM še-eš-ta ar-ha-ma-za-x[(12') na-aš-kán ŠÁ É.DINGIR^{LIM}-pát[. Yasemin Soysal, "Hitit Din ve Sosyal Hayatında LÚ/MUNUSÚ.HÚB 'Sağır'", G. Wilhelm (ed.), *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie, Würzburg, 4.-8. Oktober 1999* (StBoT 45), (Wiesbaden: 2001): 668.

⁸² Soysal, "Hitit Din ve Sosyal Hayatında LÚ/MUNUSÚ.HÚB 'Sağır'", 668.

⁸³ Yasemin Soysal, "Hitit Din ve Sosyal Hayatında LÚ/MUNUSÚ.HÚB 'Sağır'", G. Wilhelm (ed.), *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie, Würzburg, 4.-8. Oktober 1999* (StBoT 45), (Wiesbaden: 2001): 667, 668).

⁸⁴ Benzer şekilde Hammurabi kanunlarının 205 ve 282. Maddelerinde kulak kesme cezasının kölelere uygulandığı görülmektedir. Madde 205: "Eğer bir beyin kölesi, bey sınıfından birinin yanağına vurursa kulağını keseceklerdir". Madde 282: "Eğer köle efendisine 'sen benim sahibim değilsin' derse (efendisi) onun kölesi olduğunu ona ispat edecek ve efendisi

almasına razı olmakta ve tazminatını da aynı gerekçe ile ödemektedir. Kanun metinlerinde ayrıca kulak yırtılması ya da burnun ısırılması ile ilgili de (Madde 13, 15 ve 16) maddeler yer almaktadır⁸⁵. Söz konusu cezanın uygulanması sırasında mevcut organın dış kısmı yani kıkırdak yapısı kesilmektedir. Dolayısı ile kişinin işitme ya da koku alma duyusu tamamen yok olmuyor olsa da organın işlevinin eskisi kadar düzgün olduğu da düşünülmemelidir. İlaveten bu ceza, suçu işleyen kişinin bir nevi statüsünün işaretlenmesine ve toplum içindeki konumunun düşürülmesine hizmet ediyor olmasından dolayı aşağılayıcı bir cezadır.

Sağırın ritüellerde görev aldığını gösteren sadece bir metin bulunmaktadır. Bu, kraliyet çifti için yapılan bir arınma ritüeline (CTH 416-Kraliyet Çifti İçin Dört Eski Hitit Ritüeli) aittir:

KBo 17.3 ay. IV 24, 25⁸⁶: “Hava aydınlandığı zaman sağır bir adam ve ben içeri gireriz, onları (ritüel malzemeleri yani kurbanlık ekmek ve içkiyi) yukarı alırız. Kral ve Kraliçe oradadır”⁸⁷.

Söz konusu ritüelde, sağır adamın aktif bir rol oynamadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın ritüel beyi ile hareket ediyor olması, kral ve kraliçenin bulunduğu mekanda var olan görevini gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

Sağır adamlara en sık rastlanılan metin grubu ise Hitit Bayram metinleridir. Bu metinlerde sağırın bizzat görev üstlendikleri anlaşılmaktadır. Bayram metinlerine bakıldığında sağırın iki farklı şekilde yer aldığı dikkat çeker. Bunlardan ilki “Sağır/ların (Adamların) Başı (GAL^(LÜ)Ü.HÜB)” ünvanlı olanlar diğeri ise “Sağır Adam (LÜÜ.HÜB)”dır. Bayram metinlerinde ilk olarak “Sağır Adamların Başı”nın yer aldığı metin grupları sunulacaktır:

CTH 645’te (Yeraltı Tanrıları için Düzenlenen Bayramlara Ait Parçalar) sağır adamların başının⁸⁸ krala kadeh verdiği ve kendisinin ise

(onun) kulağını kesecektir”. Tosun ve Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, 206, 211.

⁸⁵ Hoffner, *The Laws of the Hittites/A Critical Edition*, 26-28. Bu maddeler kalıcı engelleri ifade etmemeleri sebebiyle makalemiz kapsamına alınmamıştır.

⁸⁶ (24) *ma-a-an lu-ug-ga-at-ta-ma nu* LÜÜ.HÜB-*za ú-ug-ga an-da* (25) *pa-i-wa-ni tu-uş-ta şa-ra-a tu-me-e-ni* LUGAL-uş SAL.LUGAL-*şa a-şa-an-zi*. Heinrich Otten ve Vladimir Souček, *Ein althethitisches Ritual für das Königspaar*, *StBoT* 8, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1969), 38.

⁸⁷ Otten ve Souček, *Ein althethitisches Ritual für das Königspaar*, 38; M. Miles, “Hittite Deaf Men in the 13th Century BC: Introductory Notes with Annotated Bibliography”, 5.

⁸⁸ Aynı bayrama ait Bo 3302 no’lu metinde de sağırın başı öy. 12’ satırda yer almaktadır. Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels. Kultanlagen im Lichte der*

borunun içine (GİŞŞEN) libasyon yaptığı okunmaktadır:

KUB 20.24+KUB 58.38 III 6'-8'⁸⁹: “Sağır adamların [başı] kadehi krala verir; kral [lib]asyon yapar. Sağır adamların başı borunun içine [lib]asyon yapar”⁹⁰.

Metnin devamında 16'-17'; 23'-24' ve 33'-34'. satırlarında aynı işlem yine sağırın başı tarafından gerçekleştirilmektedir⁹¹. Aynı metin grubunda (CTH 645) yer alan bir başka tablette, sağır adamların başı ile saray oğlanları başının birlikte görev aldıkları görülür:

KUB 43.30 III 13'-17'⁹²: “[... r]everans yapar. Karacığeri alır. Saray oğlanlarının baş[ı] [...]...yarım kalın ekmeği aşağıya ileriye doğru [...] [...] görevlisi] ve saray oğlanlarının başı sağır adamların başının *hu[ppi-/a-’sına]* [döker]er. Bulguru, *šamehuna-’yı*⁹³, karacı[ğeri] sağır [ada]mların *huppi-/a-’sına* dökerle[r]”⁹⁴.

Sağır adamların başı bayram ritüeli fragmanlarında da (CTH 669-Daha Büyük Bayram Ritüeli Fragmanları) yer alır:

KUB 10.21++ V 15'-18'⁹⁵: “Sağır adamların başı *marnuwan-’içkisinin 2 tapišana-* kabını⁹⁶ [...] krala verir.[...]Kral sunağın [...] önünde 3 kez libasyon yapar. [...]”.

CTH 670-Bayram Ritüeli Fragmanları’na ait olan KUB 34.117 no’lu metinde Sağır adamların başının bir takım libasyon malzemelerini iç odaya

Keilschrifttexte. Neue Deutungen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983), 294, 295. Ancak içerik metnin kırık olması sebebiyle net olarak anlaşılamamaktadır.

⁸⁹ (6') [GAL] Ú.HÚB LUGAL-i GAL^{AM} pa-a-i LUGAL-uš (7') [ši-p]a-an-ti GAL Ú.HÚB-kán ŠÁ GİŞŞEN (8') [ši-p]a-an-ti... Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 20, DBH 13*, (Dresden: Verlag der TU Dresden), 2004a, 42.

⁹⁰ M. Miles, “Hittite Deaf Men in the 13th Century BC: Introductory Notes with Annotated Bibliography”, 5.

⁹¹ Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 20, DBH 13,42*, 43.

⁹² (13') [U]Š-KE-EN UZUNÍG.GIG da-a-i GAL DUMU^{MEŠ}É.GA[L (14') []x-na-an 1/2 NINDA^{har-ši-in kat-ta-an ar-ha} [(15') []x Û GAL DUMU^{MEŠ} É.GAL A-NA UGULA LÚ.MEŠÚ.HÚB hu-[up-pí-iš-ši] (16') [šu-uh-ha-a]n-zi me-ma-al še-me-hu-na-an UZUNÍG.GI[G (17') [A-NA UGULA LÚ.MEŠÚ.HÚB hu-u-up-pí-iš-ši šu-uh-ha-an-z[i. Erich Neu, *Althethitische Ritualtexte in Umschrift, StBoT 25*, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1980), 78.

⁹³ Dövülmüş buğdaydan yapılmış bulgura benzer bir gıda maddesi. Ünal, *Hittitçe Çok Dilli El Sözlüğü*, 628.

⁹⁴ Soysal, “Hitit Din ve Sosyal Hayatında LÚ/MUNUSÚ.HÚB ‘Sağır’”, 663).

⁹⁵ (15') GAL LÚÚ.HÚB II ta-pí-ša-nu-u[š (16') mar-nu-wa-aš-ša LUGAL-i pa-a-i [(17') LUGAL-uš GİŞBANŞUR-i [(18') pe-ra-an III-ŠU ši-pa-an-ti [. Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KBo 11.16 (2021-12-31).

⁹⁶ Bir çeşit kap, depas. Ünal, *Hittitçe Çok Dilli El Sözlüğü*, 687.

taşımakla görevli olduğu görülür:

KUB 34.117 5'-8'⁹⁷: “[...] Güneş Tanrısı (ve) Tanrıça *Mezulla*'ya *marnuwan*- içkisini sunar. KAŞ.GEŞTİN⁹⁸i[....] sunar. *tapišana*- kabı ile kral reverans yapar [.....] (ve) sağır adamların başı kalın ekmekleri ve *tapišana*-kaplarını alırla[r....]iç odaya götürürle[r]”.

Sağır adamların başı aynı görev ile bir ritüel fragmanında da (CTH 470) yer alır:

Bo 3951 I 3'-6'⁹⁹: “Kalın ekmeği bö[lerler] ve sağır adamların başına [...]iç odaya götü[rürler.] İç odaya götürür [...]”.

Bir krali mektup içinde de sağır adamların başından bahsedildiği dikkat çekmektedir. Söz konusu mektup, ^mNİG.BA-^dU tarafından adı okunamayan başka bir görevliye yazılmaktadır:

34-44¹⁰⁰: “... saray sağır adamların başı Sağır adamlarının başı şöyle [konuştu]: ‘Sana meyveler ve susam yağı vereceğim, ama hoş kokulu yağ ve keten bezi [alac]ağım’. Ve beyime [...], ve tatlı(kokulu) yağı [...] kim verecek?’¹⁰¹.

Kısaca, Sağır adamların başı unvanının çeşitli bayram fragmanlarında yer aldıkları, kral ya da saray oğlanlarının başı ile temas halinde oldukları ve özellikle görevlerinin iç oda (É.ŠÀ) ile ilişkili olduğu metinlerden öğrenilmektedir.

“Sağır Adam (^{LÚ}Ú.HÚB)” bir görevli olarak en çok bayram metinlerinde karşımıza çıkar. AN.TAH.ŞUM Bayramı'na (CTH 625) ait bir metinde çoğul bir ifade ile yazıldığını gördüğümüz sağır adamların yeri

⁹⁷ (5')]A-NA ^DUTU ^DMe-ez-zu-ul-la mar-nu-wa-an ši-pa-an-ti KAŞ.GEŞTİN [(6')]ši-pa-an-ti ta-a-pi-ša-an-ti-it LUGAL-uš UŠ-KÉ-EN [(7')]x UGULA ^{LÚ}.MEŠÚ.HÚB NINDA.GUR⁴.RA^{HLA} ta-a-pi-še-e-nu-uš-ša da-an-z[i (8')]x A-NA É.ŠÀ-na pé-e-da-an-z[i. Daisuke Yoshida, *Untersuchungen zu den Sonnengottheiten bei den Hethitern. Schwurgötterliste, helfende Gottheit, Feste, THeth 22*, (Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 1996), 161; Soysal, “Hitit Din ve Sosyal Hayatında ^{LÚ}/MUNUSÚ.HÚB “sağır””, 663.

⁹⁸ Bir çeşit özel bira. Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, 327.

⁹⁹ (3') *ták-kán* ^{NINDA}har-ša-aš šar[-ra-an-zi (4') ta A-NA GAL ^{LÚ}.MEŠÚ.H[ÚB (5') I-NA É.ŠÀ-na pé-e-da[-an-zi (6') É.ŠÀ-na pé-e-da-i [. Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels. Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte. Neue Deutungen*, 298 vd..

¹⁰⁰ (34) [...]x É.GAL-LIM (35) [...]x-at-ta-aš (36) [...] GAL ^{LÚ}Ú.HUB (37) [...]x-ta (38) [GAL ^{LÚ}Ú]Ú.HUB ki-iš-ša-an (39) [IQ-BI?] ^{GIŠ}IN-BI^{HLA}-wa-at-ta (40) İ.GİŞ²-ia am-mu-uk pé-eh-hi (41) [İ.]DÜG.GA-ma-wa GAD-ia am-mu-uk (42) [da-ah-]hi nu BE-LU I-NA x [x x] (43) [...] nu İ.DÜG.GA x [x] (44) [...] x ku-iš pa-a-i. Harry A. Hoffner, *Letters from the Hittite Kingdom*. (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2009), 330.

¹⁰¹ Hoffner, *Letters from the Hittite Kingdom*, 330.

süpürmek, su serpmek ve krala el suyu vermek ile görevli oldukları anlaşılmaktadır:

KBo 19.128 V 32', 33'¹⁰²: “Sa[ğır] adamlar (yeri) [sü]pürürler. Su serp[er]le[r] (ve) krala el yıkama suyu getirir[ler]”¹⁰³.

KBo 19.128 VI 7'¹⁰⁴: “Ve sağır adamlar (yeri) süpürürler”¹⁰⁵.

Sağır Adamların yine birden fazla kişi olduklarını ifade eden bir diğer bayram ise “Güneş Tanrıçası için Kış Bayramı”dır (CTH 598). Burada da pek çok bayram metninde olduğu gibi sağır adamlar, saray oğlanlarının başı ile¹⁰⁶ ve iç odada görev alır şekilde gösterilmektedirler.

KUB 2.6 II 6-9¹⁰⁷: “Ve Prens (bir) ekmek parçasını saray oğlanlarının başına verir. Ve onu iç odaya götürür. Onu sağır adamlara verir”.

Ay Bayramı’na (CTH 591) ait metinlerde ise sağır adamlar Saray oğlanlarının başı ile birlikte krala el suyu götürmekle görevli olduğu ve sağır adama ait bir ocağın bulunduğu anlaşılmaktadır:

KUB 2.13 I 8-11¹⁰⁸: “Sağır adam gümüşten *akugalla*-¹⁰⁹ kabı ile su götürür. Kral ellerini yıkar. Saray oğlanlarının başı krala havluyu verir. Kral ellerini siler”¹¹⁰.

KUB 56.45 II 13'-18'¹¹¹: “Teke (eti) yemeği, et suyu (ve) pişmiş et

¹⁰² (32') LÚ.MEŠÚ.[HÚB *ša*]-*an-ha-an-zi wa-a-tar* (33') *pa-ap-pár-š[a-a]n-z[i]* LUGAL-*i ME-E QA-TI ú-da-an[-zi]*. Heinrich Otten, *Ein hethitisches Festrütual (KBo XIX 128)*, *StBoT 13*, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1971), 14).

¹⁰³ Otten, *Ein hethitisches Festrütual (KBo XIX 128)*, *StBoT 13*, 15.

¹⁰⁴ (7') *na-aš-t[a]* LÚ.MEŠÚ.HÚB *ša-an-ha-an-zi*. Otten, *Ein hethitisches Festrütual (KBo XIX 128)*, *StBoT 13*, 16.

¹⁰⁵ Otten, *Ein hethitisches Festrütual (KBo XIX 128)*, *StBoT 13*, 17.

¹⁰⁶ Sağır adamların (LÚ.(MEŠ)Ú.HÚB) saray oğlanları ile (DUMU^(MEŠ) É.GAL) ile birlikte yer aldığı ancak oldukça kötü korunmuş olan başka bir metin ise KUB 10.55 no'lu (CTH 670-Bayram ritüeli fragmanları) metindir. İçerik net olarak anlaşılabilir olsa da birlikte görev aldıkları görülmektedir. Detaylar için bkz. Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KUB 10.55 (2021-12-31).

¹⁰⁷ (6) *nu* DUMU.LUGAL NINDA *pár-šu-ul-li* (7) *A-NA GAL DUMU^(MEŠ) É.GAL pa-a-i* (8) *na-at É.ŠÀ-na pé-e-da-a-i* (9) *na-at A-NA LÚ^(MEŠ)Ú.HÚB pa-a-i*. Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription*, KUB 2, DBH 30, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009), 50.

¹⁰⁸ (8) LÚÚ.HÚB *a-ku-ga-al-li-it* KÙ.BABBAR *wa-a-tar* (9) *pé-e-da-i* LUGAL-*uš-za QA-TI-ŠU a-ar-ri* (10) GAL DUMU.É.GAL LUGAL-*i GADA-an pa-a-i* (11) LUGAL-*uš-za QA-TI-ŠU a-an-ši*. Groddek, *Hethitische Texte in Transkription*. KUB 2, DBH 30, 86.

¹⁰⁹ El yıkama kabı, leğen. Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, 12.

¹¹⁰ Soysal, “Hitit Din ve Sosyal Hayatında LÚ/MUNUSÚ.HÚB ‘Sağır’”, 655.

¹¹¹ (13') *ku-it-ma-an-ma* UZ6.GAL TU7 *pít-tal-wa-an-ni* (14') *UZU^(MEŠ)šu-up-pa zé-an-da-az a-ri* LUGAL-*uš-ma* (15') *a-ra-ah-za ŠA* LÚÚ.HÚB *A-NA GUNNI^{HLA} pa-iz-zi* (16') DUMU.É.GAL LUGAL-*i ME-E QA-TI pé-e-da-i* (17') LUGAL-*uš ŠU^(MEŠ)-ŠU a-ar <-ri>*

henüz sıcakken, kral dışarıda (bulunan) sağır adamın ocaklarına gider. Saray oğlanı krala el yıkama suyu götürür. Kral ellerini yıkar. Saray oğlanlarının başı krala havluyu verir. Kral ellerini siler”.

Çeşitli bayram fragmanlarında yer alan sağır adamların iç oda dışında *halentuwa*-¹¹² yapısı ile de ilişkili oldukları görülür. Bu metinlerden ilki Hattice Bayram Ritüeli Fragmanları’na (CTH 744¹¹³) aittir.

KUB 58.52 II x+1-7¹¹⁴: “[...]sağır ada[m/lar] *halent[*u- yapısı [...]... ve o arkadan şö[yle ...] [...]... adamının, saray oğlanlarının, sağır adamların bu aletlerini [...]ka]pidan *halentu-* yapısı içine [...]... götürürler”¹¹⁵.

Bir başka bayram ritüeline ait olan fragmanda da (CTH 631) sağır adamlar yine *halentuwa*- yapısı ile birlikte geçerken bu kez kraliçe ile iletişim halinde görülmektedirler:

KBo 17.76 I 5-7¹¹⁶: “[.....] ve kraliçe *hal[entu(-)* yapısı [.....] ve kraliçeye sağır adam[..... ekmeğini v]erir ve onu parçalar”.

CTH 670-Bayram ritüeli fragmanları grubunda yer alan iki farklı metinde de (KUB 10.55 ve KBo 30.55)¹¹⁷ sağır adamlar *halentuwa*- yapısı ile ilişkili görevlerde rol almaktadır. Ancak söz konusu metinlerin korunma durumlarının kötü olması sebebi ile yapılan eylemler net olarak anlaşılammamaktadır.

Sağır adamların metinlerde aldıkları görevlerden biri olan “su serpmeye” eylemi pek çok farklı metin grubunda karşımıza çıkar. Yukarıda ele

GAL DUMU^{MEŞ} É.GAL (18’) LUGAL-*i* GADA-*an pa-a-i* LUGAL-*uš* ŠU^{MEŞ}-ŠU *a-an-ši*. Johann Tischler, *Hethitische Texte in Transkription KUB 56 und KUB 57, DBH 49*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2016), 78.

¹¹² Saray, konak, kraliyet ikametgâhi. Ünal, *Hittitçe Çok Dilli El Sözlüğü*, 147.

¹¹³ Aynı metin grubuna ait olan KUB 51.66 no’lu metnin ay. IV. 5’ ve ay. V 3’. satırlarında da sağır adamlardan bahsedilmektedir. Ancak söz konusu satırların çok kırık olması sebebi ile anlatım net anlaşılammamaktadır.

¹¹⁴ (x+1) LÚ[?]]Ú.HÚ[B (2’)]É^{ha-le-en-t[u(-)} (3’) *da-]a-i na-aš* EGIR *ki-i[š-ša-an / (4’) -]ma² ki-i Ú-NU-TE^{MEŞ} ŠA LÚ x[(5’) DUMU^{ME}]Š É.GAL^{TIM} LÚ.MEŠ Ú.HÚB^{TIM} (6’) *a-aš-k]a-az É^{ha-le-en-tu-u-aš an-da} (7’)]-an pé-e-da-an-zi*. José Virgilio García Trabazo ve Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription, KUB 58, DBH 18*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005), 140.*

¹¹⁵ Soysal, “Hitit Din ve Sosyal Hayatında LÚ/MUNUSÚ.HÚB ‘Sağır’”, 657.

¹¹⁶ (5)]x *nu-uš-ša-an* MUNUS.LUGAL *ha-l[i-en-tu(-)* / (6)]nu A-NA MUNUS.LUGAL LÚÚ.HÚB[(7) NINDA_x p]a-a-i na-an pá-r-ši[-ia. Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KBo 17.76 (2021-12-31).

¹¹⁷ Metinlerin detayları için bkz., Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KBo 30, DBH 2*, (Dresden: Verlag der TU Dresden 2002), 69; Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KUB 10.15 (2021-12-31); Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KBo 30.55 (2021-12-31).

almış olduğumuz AN.TAH.ŞUM Bayramı'na ait KBo 19.128 no'lu metin buna bir örnek teşkil etmektedir. Bu görevi icra ettikleri diğer bir metin ise Hattice bayram ritüeli fragmanları (CTH 744) içerisindeki KUB 48.10 no'lu metindir:

KUB 48.10 II 2'-6'¹¹⁸: “Bir saray oğlanı veya bir sağır adam krala *kaluiššana*-¹¹⁹ bitkisi ile su serperken kral çakıl taş(lar)ının üzerinde ellerini yıkar”.

Söz konusu metinde sağır adamların su serpme görevini saray oğlanlarının da yapabileceği anlaşılmaktadır. Saray oğlanı ve sağır adamların *kaluiššana*- bitkisi ile su serptikleri bir başka metin (CTH 652- “Fırtına Tanrısı Adamı” adını taşıyan bayram fragmanları, KUB 51.62¹²⁰) daha bulunmaktadır. Bu metinde onlara Fırtına Tanrısı'nın adamı da katılmaktadır ancak bu metin oldukça kırık olduğundan içerik net anlaşılamamaktadır. Burada aktarılan su serpme eyleminin her ne kadar AN.TAH.ŞUM Bayramı'nda olduğu gibi sadece yere su serpmek şeklinde olmadığı özel bir bitki ile kralın önünde ya da direkt eline yapılan bir eylem olduğu anlaşılıyor olsa da sağır adamların bayramlar sırasında gerçekleştirdiği eylemi vurgulamak açısından önem taşımaktadır.

Sağır adamların saray oğlanları ile birlikte yer aldığı metinlerden bir diğeri de kapı bekçileri için talimat metinleridir (CTH 263). Bu metin grubunda yer alan KBo 5.11 no'lu metinde söz konusu iki görevlinin kraliyet mensuplarına ait odaların kapı ve pencerelerini kapatma görevini üstlendikleri anlaşılmaktadır.

¹¹⁸ (2') [ku-it-ma-]an DUMU.É.GAL na-aš-ma [(LÚ.Ú.HÚ)B] (3') [A-NA] LUGAL kal-ú-i-iš-ša-ni-i[ti] (4') [(wa-a-tar)] pa-ra-a pa-ap-pár-aš-z[(i)] (5') [(nu-za-kán)] LU[(GAL)]-uš^{NA4}pa-aš-ši-la-aš še-e[(r)] (6') [(ŠUMES-Š)]U ar-ri-iš-ki-iz-zi. Metinde yer alan kırık alanlar paralel metni olan KBo 37.92 no'lu metin baz alınarak tamamlanmıştır. Soysal, “Hitit Din ve Sosyal Hayatında LÚ/MUNUS.Ú.HÚB ‘Sağır’”, 658; Franca Pecchioli Daddi, “LÚzilipuriyatalla and LÚ/MUNUShuwaššannalla. Some Observations on Two Particular Religious Orders”, AOAT 318, (2004): 361, dñn. 361.

¹¹⁹ Söz konusu kelime bazen bahçe bitkilerini tanımlayan ŠAR determinatifi ile birlikte görülmektedir. Bu sebeple tam olarak hangi bitki olduğu anlaşılamıyorsa da bir bahçe bitkisi olduğu kabul edilmektedir. Detaylar için bkz. Heinz Kronasser, *Etymologie der hethitischen Sprache*, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1962), 183; Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 43, 44.

¹²⁰ (14) ú-]iz-zi LUGAL-i pé-ra-an[(15) -z]i LÚ^DU-ma GAL DUMU.É.GAL[(16)]x -an har-zi LÚ^DU x x [(17)]ú-i-te-ni-it šu-u-wa-an-da-an[(18) kal-ú-]i-iš-ša-ni-iš-ša-kán an-x-x[(19) N]AM-MA-AN-DÁ x x x x[(20)] LÚ.Ú.HÚB pa-ra-a [(21)]-ŠU DUMU.É.GAL x[. Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 51, DBH 15*, (Dresden: Verlag der TU Dresden 2004b), 99.

KBo 5.11 IV 13'-17'¹²¹: “Sonra saray oğlanı dama çıkar. Ama onun önünde [sağır adam] (ona) yol gösterir. Ve sağır adam pencereleri içerden kapatır. S[aray] oğlanı kapı sürgüsünü [ka]patır. O aşağı ge[lir.] Sağır adam merdivenin ü[st](kısmını) içerden kapatır ve sar[ay] oğlanı kapının sürgüsünü kapatır”¹²².

Söz konusu metinde kapıların ve pencerelerin kapatılarak sürgülendiği bu mekânların, kraliyet mensuplarının odalarının bulunduğu yerler olması sebebi ile Miller, bu görev için sağır adamların özellikle tercih edilmiş olabileceğini düşünmektedir¹²³. Zira olası bir konuşma sağır görevliler tarafından işitilemeyecektir¹²⁴. Ayrıca sağır adamın saray oğlanının önünden gitmesi ve böylece mekânlara ilk girenin sağır adam olması, olasılıkla mevcut konuşmaların saray oğlanı tarafından duyulmasının önüne geçmek amacıyla.

Sağır adamların bayram fragmanlarında ya da bayram ritüellerinde birlikte görev aldıkları tek kişi elbette saray oğlanları değildir. KUB 51.62’de de görüldüğü gibi (CTH 652) Fırtına Tanrısı’nın adamı ile birlikte de görev aldıkları metinler bulunmaktadır. Yine CTH 652’de yer alan bir başka metinde de *eia*- ağacı ile gerçekleştirilen bir uygulama aktarılmaktadır:

KBo 22.236 6'-12'¹²⁵: “Fırtına Tanrısı’nın adamı bu sözleri söyle[meyi bitirdiği zaman], Fırtına Tanrısı’nın adamı ...yı[.....] sağır adama

¹²¹ (13') [*na-aš-t*]a DUMU.É.GAL *šu-uh-ha ša-ra-a pa-iz-zi pí-ra-an-ma-aš-ši* [LÚ.Ú.HÚB] (14') *hu-ia-an-za nu* LÚ.Ú.HÚB ^{GIŠ}AB^{HL.A} *an-da iš-ta-a-pí nu* DUMU [.É.GAL] (15') ^{GIŠ}za-ak-ki-in [p]é-eš-ši-ia-az-zi *na-aš-kán kat-ta u-i[z-zi]* (16') *nu* LÚ.Ú.HÚB SAG.[D]U ^{GIŠ}KUN₅ *an-da iš-ta-a-pí nu* DUMU.É.G[AL] (17') ^{GIŠ}za-ak-ki-in *pé-eš-ši-ia-az-zi*. Miller, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, (SBL 31), 94, 96.

¹²² Miller, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, (SBL 31), 95, 97.

¹²³ Miller, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, (SBL 31), 89.

¹²⁴ İşitme engelli bireylerin Osmanlı Dönemi'nde Arz Odası'nda Sadrazamların Padişahla yapacağı görüşmelerde görevlendirildikleri bilinmektedir. Sezai Balcı, “Osmanlı Bürokrasisinde Engelli (Sağır-Dilsiz) İstihdamı”, F. M. Emecen, A. Akyıldız ve E. S. Gürkan (eds.), *Osmanlı İstanbulu V (V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 19-21 Mayıs 2017, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)* (İstanbul: 2018), 639. Böyle gizli ya da özel konuşmaların yapılabileceği bu ve bunun gibi mekânlarda işitme engellilerin kullanılıyor olmasına günümüzden bir örnek ise TBMM genel kurul odasında yapılan kapalı oturumlarda görev alan sağır ve dilsiz kişilerin görev yapması gösterilebilir. Şeref İba, “TBMM'nin Toplantı Düzeni Yönünden Kapalı[Gizli] Oturum Kavramı ve Türk Parlamento Tarihinde Kapalı Oturumlar”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 59/3 (2004): 116, 117.

¹²⁵ (6') *ma-ah-ha-a*]n-ma LÚ ^{DU} *ke-e ud-da-a-ar me-mi-ia-[u-an-zi]* (7') [*zi-in-*]na-i nu-uš-ša-an LÚ ^{DU} (8')]x A-NA I LÚ.Ú.HÚB *ar-ha la-a-i* (9')]x-an ha-aš-ši-i lu-uk-ki-iz-zi (10') [I ^{GIŠ}e]a-an ZAG-ni<-it> ŠU-it I ^{GIŠ}e-a-an-ma (11') [GUB-li-i]t ŠU-it har-zi pí-ra-an-ma-at (12')]x x x-an har-zi ma-[]. Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription. KBo 22, DBH 24*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2008), 227.

doğru çözüp çıkarır. [...]...yı ocakta yakar. [Bir *ei*]a- ağacını sağ eliyle, bir *eia*- ağacını ise [sol] eliyle tutar. Ama onu önde [...]...yı tutar”.

Sağır adamlar ile görev yapan bir başka görevli ise *zilpuratalla*-adamı’dır. CTH 744 (Hattice sözlerle bayram ritüeli fragmanları) içerisinde yer alan KBo 37.29(+KUB 58.34 no’lu metinlerden söz konusu iki görevlinin icraatları hakkında bilgi edinmek mümkündür:

KUB 58.34 ay. IV 16’-20’¹²⁶: “Ve kilden topağı ya saray oğlanı ya da sağır adam alır ve onu krala güvenle bastırır. *zilpuratalla*-¹²⁷ adamı onu tekrar üst kola tutar”.

Bu metinde sağır adamların hem saray oğlanı ile hem de *zilpuratalla*-adamı ile birlikte görev yaptığı ve kil topağının kralın vücuduna bastırılmasıyla da kralın kötülüklerden ve hastalıklardan arındırılmasına¹²⁸ çalışılmaktadır. Sakilerin başı ile sağır adamların görevlerini icra ettikleri bir metin örneği ise CTH 669 (Daha Büyük Bayram Fragmanları) içerisinde düzenlenmiş olan KBo 30.56’dır. Söz konusu metinde sağır adam tahtı bir yere taşımaktadır. Ardından sakilerin başı ise kadehe su doldurarak krala vermekte ve kral da içme eylemini gerçekleştirmektedir.

KBo 30.56 IV 11-19¹²⁹: “Kral tahttan aşağı [...]liner ve o gid[er]. Ve *huwaši*- taşının önün[de] tahta otu[rur]. Fakat tahtı sağır adam gö[türür]. Sakilerin başı ...[.]. Pişmiş topraktan kadehe su dö[ker]. Krala verir. Ve [...] kabı[...] kral üç kez içe[r ...]”.

Sağır adamlarla ilgili olarak değinilmesi gereken son metin (CTH 526-Kült Görselleri ve Festival Açıklamaları İçeren Kült Envanterleri) KUB 25.23 no’lu metindir. Burada sağır adamlar bir yer adı olarak kullanılmaktadır:

¹²⁶(16’) *nu IM-aš pur-pu-ra-an na-aš-šu DUMU.É.GAL(17’) na-aš-ma LÚ.Ú.HÚB da-a-i na-a n-kán LUGAL-i* (18’) *ḥa¹-an-te-eš-ši an-da ta-ma-aš-zi* (19’) *LÚ.Ú.zi-li-pu-ra-tal-la-aš-ma-an* (20’) *EGIR-an iš-hu-na-ú har-ḥzi¹*. Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHDig KBo 37.29 (2021-12-31).

¹²⁷ Yasemin Arıkan, “Hitit Çivi Yazılı Kaynaklarında LÚ*zilpuratalla*- Görevlisi”, *Archivum Anatolicum* VI/2, (2003): 1-26.

¹²⁸ Kil ve kil malzemelerin ritüellerde kullanımı ve arındırıcılığı için ayrıca bkz. Sevgül Çilingir Cesur, *Hititlerde Ritüel ve Büyü*, (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020), 189-211.

¹²⁹ (11) *LUGAL-uš-kán GİS.DAG-az kat-ta* [(12) *ú-iz-zi ta-aš pa-iz[-zi]* (13) *NA⁴hu-u-wa-ši-ia pé-r[a-an]* (14) *IŠ-TU GİS.ŠU.A e-ša-r[i]* (15) *GİS.ŠU.A-ma LÚ.Ú.HÚB pé-e-[da-an-zi]* (16) *UGULA LÚ.MEŠSAGIA-kán x* (17) *A-NA GAL.GIR₄ wa-a-tar la-a[-hu-wa-i]* (18) *LUGAL-i pa-a-i nu A-NA DUG* (19) *LUGAL-uš III-ŠU e-ku-z[i]*. Groddek, *Hethitische Texte in Transkription* KBo 30, DBH 2, 73; Soysal, “Hitit Din ve Sosyal Hayatında LÚMUNUS.Ú.HÚB “sağır””, 660.

KUB 25.23 sol k. 1-5¹³⁰ : “Yağmur’un Fırtına Tanrısı, Sağır Adam harabesindeki kayanın üzerinde duruyor. İlkbahar olur. Fırtına Tanrısı’nın adamı Hakmiş’ten iner. (Her biri bir avuç undan yapılmış) 3 somun ekmek (ve)1 *hanešša*- kabı birayı evinden götürür. 1 kara koyunu Sağır Adam harabesindeki adamlar verir. Ve Fırtına Tanrısı’nın adamı onu kurban olarak sunar. (Onu) *huwaši*-‘de keserler. Çiğ ve pişirilmiş et yerleştirirler”¹³¹.

KUB 25.23 Sağ k. 1-5¹³²: “Ekmek (ve) bira Sağır Adam harabesi civarındaki adamlar onları da verirler. Kalın ekmeği parçalarlar. Ritonları doldu[rurlar]. Yerler, içerler. Kadehleri tanzim ederler. (Bu bir) eğlence(dir). *Lilaz-Kartait*”¹³³.

Bu metinde açıkça Sağır Adam harabesinden/yıkık yerden bahsedilmekte ve buradaki halkın da dâhil olduğu bir dizi sunudan bahsedilmektedir. Adı geçen yerin Hitit toplumunda yaşayan tüm sağır bireylerin yaşadığı yer olduğunu düşünmek çok akla yatkın gelmemektedir. Zira yukarıda anlattığımız pek çok metinden anlaşılacağı gibi sağır bireyler Hitit halkından uzağa tecrit edilmemiş saray içinde ya da kraliyet mensuplarıyla ve hatta bizzat kral ile birlikte bayram ritüellerine katılan görevliler olmuşlardır. Bu sebeple söz konusu yerin böyle isimlendirilmiş olması olasılıkla adı geçen yerin ıssız, sessiz, izole bir alan olabileceğini düşündürmektedir.

Dil ve Konuşma Engelleri

Bir kişinin konuşma engelini doğuştan olabileceği gibi gelişimi sırasında da karşılaşılabileceği bir engel türüdür. Zira kişilerin geçirebilecekleri duygusal travmalar da konuşma kaybına yol açabilmekte ya da iletişimlerinin kalitesini (kekemelik) bozabilmektedir. Metinlerde söz konusu engel ile

¹³⁰ (1) ^{DU} *he-e-u-wa-aš I-NA* ^{URU}DU₆ ^{LÚ}Ú.HÚB-*aš-kán piš-šu-u-i še-ir ar-ta-ri TE-ŠI DÙ-ri* (2) *nu-kán LÚ* ^{DU} ^{URU}*Ha-ak-miš-ša-az kat-ta pa-iž-zi III NINDA UP-NI I* ^{DUG}*ha-<ni>-iš-ša-aš KAŠ* (3) *IŠ-TU É-ŠU pí-e-da-i I UDU.MI LÚ.MEŠ* ^{URU} DU₆ ^{LÚ}Ú.HÚB *pí-ia-an-zi* (4) *na-an-kán LÚ* ^{DU} ^{BAL}-*an-ti* ^{NA4}ZI. KIN-*ši hu-u-kán-zi šu-up-pa* (5) *hu-e-ša-u-wa-az zé-e-an-ta-az ti-ia-an-zi*. Charles Carter, *Hittite Cult-Inventories Dissertation, Department of Oriental Languages and Civilizations The University of Chicago*, PhD dissertation, (Chicago, 1962), 163; Michele Cammarosano, *Hittite Local Cults*, (Atlanta: SBL Press, 2018), 374; Soysal, “Hitit Din ve Sosyal Hayatında ^{LÚ/MUNUS}Ú. HÚB “sağır””, 667.

¹³¹ Carter, *Hittite Cult-Inventories Dissertation*,173, 174; Soysal, “Hitit Din ve Sosyal Hayatında ^{LÚ/MUNUS}Ú. HÚB “sağır””, 667.

¹³² (1) NINDA KAŠ (silinti) LÚ.MEŠ ^{URU} DU₆ ^{LÚ}Ú.HÚB *a-ra-ah-za-an-da ku-e-eš* (2) *nu a-pu-uš-ša SUM-an-zi NINDA.GUR4.RA par-ši-ia-an-zi BI-IB-Rİ^{HLA} šu-u-w[a-an-zi]* (3) *a-da-an-zi a-ku-wa-an-zi GAL^{HLA}-kán aš-ša-nu-wa-an-zi* (4) *du-uš-qa-ra-az* (5) ^m*Li-la-PİRİG-D Kar-ta-it*. Carter, *Hittite Cult-Inventories Dissertation*,163; Cammarosano, *Hittite Local Cults*, 374.

¹³³ Carter, *Hittite Cult-Inventories Dissertation*, 174.

ilişkili kelimeler ve ifadeler ise şöyledir: (Hit.) *aiš-/išš-/ayiš-*, (Sum.) KAXU, (Akk.) *PŪ* «Ağız»; (Hit.) *lala-/lalan-*, (Sum.) EME «Dil»; *iššaš damenkumar* «Ağız ya da dil tutulması»; *damenk-* «birleşmek bağlamak yapışmak (ağız veya göz için)»¹³⁴.

Hitit çivi yazılı kaynaklarında duygusal travma sonucu ortaya çıkan konuşma engeli hakkındaki en iyi bilinen metin II. Murşili'nin konuşma kaybını (CTH 486) aktaran metindir. Üç nüsha olarak günümüze ulaşan söz konusu metinlerde sadece konuşma bozukluğu değil bu olayın nedeni ve tedavi süreci de aktarılmaktadır:

KUB 43.50++ öy. 1-9¹³⁵: “[Güneşim] Büyük kral Murşili [(şöyle (der)): (Ben eskiden) Kunnu(nun) harabesine [(gittim)] ve (burada bir) fırtına getirdi (çıktı). Sonra Fırtına Tanrısı [(korkunç bir şekilde)][(gürled)]i. Ve ben korktum ve bana ağ[(zımdak)]i kelime(ler) [(azaldı)] ve bana kelime(ler) a[(z miktarda)] yukarı [(gitti)] (ve kelimeler dudaklarımdan döküldü). [(Ve)] bahsedilen olayı ih[(mal et)]tim. [(Oysa)] yıllar ard arda [ge]lip ge[(çtikten)] sonra [(bahsedile)]n olay bana gel[(di)] rüya[(mda görünme)]ye başladı. Ve b[(ana)] [(rüya)]da Tanrı'nın eli [(ulaş)]tı (dokundu) ağzım bana yana doğru gitti (ağzım beni tamamıyla terk etti.)”¹³⁶.

Murşili'nin kendi ağzından aktarmış olduğu bu paragrafta yaşanan konuşma kaybının nedeninin, ani gelen gök gürültüsünden yaşanan korku ve mevcut sorunun ihmali olarak anlaşılmaktadır. Ancak Murşili, olasılıkla söz konusu sorunu Manuzziya Fırtına Tanrısı'nın kendisine verdiği bir ceza olarak algılamış olmalıdır. Zira metnin devamında II. Murşili'nin yaşamış olduğu bu duygusal travma ardından fal yoluyla tedavi yöntemi tespit edilmeye çalışılmış ve fal sonucunda Manuzziya'nın Fırtına Tanrısı'na Kummanni

¹³⁴ HW: 17, 207, 279; HdW:1, 83; Ahmet Ünal, “Hitit Tıbbının Ana Hatları”, 491; Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü* 10, 391, 392, 676.

¹³⁵ (1) [(UM-MA ^{DU}UTU^{ŠI})] ^mMur-ši-DINGIR^L LUGAL.GA(L) I-NA ^{URU}DU⁶ ^mKu-un-nu-ú [-x] (2) [na-an-na-ah-hu-un] nu har-ši-har-ši ú-da-aš nam-ma DU-aš [(ha-tu-ga)] (3) [(te-et-hi-iš-ki-i)]t nu na-a-hu-un nu-mu-kán me-mi-ia-aš K[(AxU-i an-da)] (4) [(te-pa-u-e-eš-t)]a nu-mu-kán me-mi-ia-aš t[(e-pu)] k[u-i]t-ki ša-ra-a [(i-ia-at-ta-at)] (5) [(nu-kán)] a-ši me-mi-ia-an ar-ha-pát pa-[(aš-ku-w)]a-a-n[u]-un ma-ah-ha-[(an-ma)] (6) [ú]-e-ir MU^{HIA}-uš EGIR-an-da p[(a-a-ir n)]u-mu ú-[(it)] (7) [(a-š)]i me-mi-aš te-eš-ha-ni-iš[-(ki-u-wa-a)]n ti-ia-at nu-m[(u-kán)] (8) [(za-a)]z-hi-i an-da ŠU DINGIR^{LIM} [(a-ar-)]aš KAXU-iš-ša-mu-[(kán)] (9) ta-pu-ú-ša pa-it nu a-ri[-(ia-nu-un nu)]. Albrecht Götze ve Holger Pedersen, *Murşiliş Sprachlähmung*, (Kopenhagen: Levin et Munksgaard, 1934), 3, 4; René Lebrun, “L'aphasia de Mursili II = CTH 486”, *Hethitica* VI (1985): 103-137; Fatma Kaynar, *Hitit Kralı II. Murşili'nin Dil Felci Metninin (CTH 486) Filolojik ve Sosyo-Kültürel Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, (İstanbul, 2014), 31.

¹³⁶ Kaynar, *Hitit Kralı II. Murşili'nin Dil Felci Metninin (CTH 486) Filolojik ve Sosyo-Kültürel Değerlendirilmesi*, 36.

şehirinde tapınakta vekil bir sığır verilmesi ve bu sığır ile kuş ve koyunların yakılması gerektiği tespit edilmiştir. Söz konusu vekil sığır ile kralın üzerindeki sorun sığıra yüklenmekte ve bu sayede kralın mevcut sorundan uzaklaştırılmasına çalışılmaktadır. Bu noktada ritüelin devamında kralın konuşma bozukluğu yaşadığında giymiş olduğu kıyafetler, kullandığı araba ve kişisel diğer tüm eşyalar ile vekil sığırın gönderildiği gün kralın elinin değdiği tüm kişisel eşyalar da vekil sığır ile beraber uzaklaştırılmaktadır¹³⁷. Yapılan tüm bu ritüel eylemler sonucunda konuşma bozukluğunun düzeliş düzelmediğine dair elimizde ne yazık ki herhangi bir yazılı belge bulunmamaktadır¹³⁸. Ancak bu sorunun Murşili'ye ait başka hiçbir metinde yer almıyor olmasından hareketle iyileştiği varsayılabilir.

Bir metinde ise bir ağız hastalığından (CTH 279) bahsedilmektedir. Ancak nasıl bir hastalık olduğu da kullanılan ilaç da ne yazık ki net olarak anlaşılamamaktadır:

KUB 8.36 ay. III 16, 17¹³⁹: “[Bir kişinin ağız hasta olursa, [...] [o zaman] o [bu ilacı alır. [...]”¹⁴⁰.

Dil kesme eylemi ise bir ceza olarak değil de daha çok ritüellerde kötü dil /kötü sözlere karşılık olarak kullanılan bir beddua ve sembolik bir uygulamayı şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamayı görebileceğimiz metin ise yeni doğmuş bir bebeği büyü ya da lanetlerden korumaya çalışan bir doğum ritüeline (CTH 528) aittir:

KUB 44.4+KBo 13.241 ay. 27-29¹⁴¹: “Onları kendisine, [...] kadına, ebeye doğru bastırıyor (şöyle diyor): ‘Çakmaktaşı dilini kessin! Hançerle gözlerini kör etsinler! Ve birlikte elma ağacı (dal) dişlerini alsınlar’. ...”¹⁴².

Oysa ki dil kesme Hammurabi kanunlarının 192. Maddesinde yer almaktadır: “Eğer saraya ait bir hizmetlinin veya bir SAL.ZIKRUM’un oğlu kendisini büyüten babasına ve anasına ‘sen babam değilsin, sen anam

¹³⁷ Harry A. Hoffner, “The Disabled and Infirm in Hittite Society”, 87.

¹³⁸ Ahmet Ünal, “Hitit Tıbbının Ana Hatları”, 491.

¹³⁹ (16) [ma-a-an an-tu-uh-š]a[-a]n KAxU-ŠU iš-tar-ak-zi [...] (17) [nu ki-i w]a-aš-ši da-a-i [...]]. Paola Dardano, *Die hethitischen Tontafelkataloge aus Hattuša (CTH 276-282)*, (StBoT 47) (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006), 226.

¹⁴⁰ Dardano, *Die hethitischen Tontafelkataloge aus Hattuša (CTH 276-282)*, (StBoT 47), 227.

¹⁴¹ (27) IGI-an-da-za-aš-kán šar-hi-ia-at [m]a²-an-ni-iš MUNUS-iš^{MUNUS}ŠA.ZU^{NA4}KA²-ša-aš-kán EME-an (28) ku-e-ir-du ši-wa-la-za-an IG[^H]^{LA}-wa ta-aš-wa-ah-ha-an-du^{GIŠ}HAŠHUR-lu-wa-an-za-ma-aš-kán (29) KAxUD-uš da-an-du wa-ah-nu-ut... . Gary M. Beckman, *Hittite Birth Rituals. Second Revised Edition*, StBoT 29, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983), 178; Frank Starke, *Die keilschrift-luwischen Texte in Umschrift*, StBoT 30, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1985), 236.

¹⁴² Beckman, *Hittite Birth Rituals*, 179.

değilsin', derse dilini keseceklerdir"¹⁴³.

Yukarıda birkaç satırı verilmiş olan metinde kötü dillere (beddua, nazar, büyü sözler vs.) karşı yeni doğan bir bebeği korumak amacıyla bu eylemi gerçekleştirenlerin dillerinin kesilmesi, kör edilmeleri ve dişlerinin dökülmesini istemekte ve metnin devamında bu kötü dillerin yapana geri dönmesi talep edilmektedir.

Yürüme Engeli (Topal, Kötürüm)

Topallık ya da yürüyememek ile ilişkili olarak metinlerde karşımıza çıkan ifadeler şöyledir: ^{UZU} *walla-* «İnsanlarda üst bacak, uyluk, hayvanlarda but»; ^{UZU} *ekdu-* «Bacak, uyluk, alt bacak»; *genu-* «Diz»; *ikniyant-* «Topal, aksak, kötürüm»; *karmalaššai-* «Sakat, kötürüm kalmak, hareket edememek, kaskatı kalmak»¹⁴⁴.

Topallık ile ilişkili olarak karşımıza sadece tek bir metin çıkmaktadır. Bu metin daha evvel de değindiğimiz CTH 338'de (Dilin Efendisi: Efsane ve Ritüel) yer alan KUB 12.62'dir. Söz konusu metinde topallık analogik bir karşılaştırma amacı ile kullanılmaktadır.

KUB 12. 62 Ay 7-9¹⁴⁵: “Çayırdaki bir *šišiyamma-* ağacı[?] durur. Onun altında bir kör (ve) bir sağır oturur. Kör görmesin, sağır işitmesin, kötürüm yürümesin”.

Bu metin haricinde Hitit yasalarında topallığa neden olacak bacak kırılması ile ilişkili iki madde ile karşılaşırız¹⁴⁶.

KBo 6.2 I 20, 21¹⁴⁷(Madde 11): “Eğer bir kimse hür bir adamın kolunu veya bacağına kırarsa ona 20 şekel gümüş verir ve (zarar gören) bunun tazmini için onun evine bakar”.

KBo 6.2 I 22, 23¹⁴⁸ (Madde 12): “Eğer bir kimse erkek ya da kadın kölenin kolunu veya bacağına kırarsa ona 10 şekel gümüş verir ve köle bunun

¹⁴³ Tosun ve Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, 205.

¹⁴⁴ HW, 81, 101; HEG 350, 512-513; HdW, 26, 35; Şahinbaş Erginöz, *Hittitlerde Anatomi ve Tıp*, 5-92; Ünal, 2017:103, 253, 318, 336, 253, 781.

¹⁴⁵ Bkz. Dpn. 29.

¹⁴⁶ Dinçol, “Hitit Yasaları / Hittite Laws”, 523.

¹⁴⁷ (20) *ták-ku LU.U₁₉.LU-aš EL-LAM-aš QA-AS-SÚ na-aš-ma GİR-ŠU ku-iš-ki tu-wa-a[r-ni-iz-zi]* (21) *nu-uš-še 20 GÍN KÙ.BABBAR pa-a-i pá-r-na-aš-še-e-a šu-wa-i-ez-[zi]*. Hoffner, *The Laws Of The Hittites/A Critical Edition*, 24.

¹⁴⁸ (22) *ták-ku ARAD-na-aš na-aš-ma GÉME-aš QA-AS-SÚ na-aš-ma GİR-ŠU ku-iš-ki [tu-wa-ar-ni-iz-zi]* (23) *10 GÍN KÙ.BABBAR pa-a-i pá-r-na-aš-še-e-a šu-wa-i-[ez-zi]*. Hoffner, *The Laws Of The Hittites/A Critical Edition*, 25.

tazmini için onun evine bakar”.

Söz konusu maddelerde suçun kime karşı işlendiğine göre verilecek para cezasının değiştiği gözlenmektedir. İşlenen bu suçun bir kişiyi tamamen kötürüm bırakmayacağı düşünülmüş olacak ki bir kişiyi kör etmenin cezasına göre bir kişinin bacağını kırmanın cezasında ödenen miktar yarı yarıya daha azdır.

Sonuç

Hititler özelinde bedensel engellilerin değerlendirilmiş olduğu bu çalışma ile Hitit toplumunda bedensel engellilere bakış açısına dair bir veri sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece özellikle görme engelinin bir tür ceza ve beddua olarak algılandığı metinlerden anlaşılmaktadır. Öyle ki bir fal metninde; kör bir çocuk doğurmanın, o hanenin hiçbir zaman başarılı olamayacağını ifade ettiği düşünülmektedir. Ayrıca yine görme engellilerin (tabii savaş esirleri ise) belirli bazı değirmenlerde çalıştırılmaları dışında başka herhangi bir işte görev aldıklarına dair bilginin olmayışı da yine toplumda aktif bir rollerinin olmadığını bizlere aktarmaktadır.

Özellikle işitme engelli bireylerin Hitit toplumunda konum olarak çok daha iyi bir statüde oldukları mevcut metinler sayesinde ortaya konulmuştur. Pek çok ritüel ve bayram fragmanlarından, sağır bireylerin bizzat kral ve kraliçe ile ya da üst düzey görevliler ile temas halinde oldukları takip edilmektedir. İşitme sorunlarına karşın herhangi bir tedavi yöntemine rastlanılmamış olması ya da bir kişinin sağır edilmekle tehdit edilmiyor oluşu düşünüldüğünde, Hititlerin işitme engelini bir engel olarak algılamadığı varsayılabilir. Zira aksi durumda sağırın, saray ve maiyeti ile bu kadar yakın temasta olmalarının önü kesilmeli idi. Ancak yine de kölelerin işledikleri suçlara karşın kulak ve burunlarının kesiliyor oluşu, dış görünüşe yapılan bir saldırı olmasından hareketle aşağılayıcı bir eylem ve statü işaretleyici bir unsur olarak da kullanılıyor olmalıdır. Konuşma bozukluklarına dair ise tedavi uygulamalarının olduğu II. Murşili'ye ait metinlerden öğrenilmiştir.

Kısacası, sağırın haricinde bedensel engelleri bulunan ve yukarıda ele alınan engelli bireyler, Hitit dünyasında bir nevi “eksik kişi” olarak algılanmışlardır. Söz konusu kişiler hayatlarının hangi noktasında ve ne şekilde engelli olmuş olurlarsa olsunlar bu durum bir tür ceza, lanet ya da bir işaretleme yöntemi olarak görülmüştür. Hitit kanunlarında “*kendi ağzıyla konuşamayan sığırın bile haklarının korunduğu*” ifadesi göz önüne alındığında, engelli bireylerin haklarının korunduğuna dair bir bilginin bulunmuyor oluşu da onların toplumdaki yerleri hakkında bizlere fikir vermektedir. Ayrıca, özellikle kör ve sağır bireylerin belirli işlerde

çalıştırılması, engelli insanların topluma dâhil edilmesinde koşullu bir ilişkinin varlığını da gösterir niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Alp Sedat. *Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels. Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte. Neue Deutungen*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.
- Alp, Sedat. *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Arıkan, Yasemin. “Hitit Çivi Yazılı Kaynaklarında ^{LÜ}zilupuriiatalla- Görevlisi”, *Archivum Anaticum* VI/2, (2003): 1-26.
- Arıkan-Soysal, Yasemin. “Hitit Belgelerinde Körler”, *ArAn* 4/1(2000): 207-224.
- Balcı, Sezai. “Osmanlı Bürokrasisinde Engelli (Sağır-Dilsiz) İstihdamı”, ed. F. M. Emecen, A. Akyıldız ve E. S. Gürkan, *Osmanlı İstanbulu V (V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 19-21 Mayıs 2017, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)*. 637-674. İstanbul, 2018.
- Beckman, Gary M. *Hittite Birth Rituals. Second Revised Edition, StBoT 29*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983.
- Burde, Cornelia. *Hethitische medizinische Texte, StBoT 19* Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974.
- Cammarosano, Michele. *Hittite Local Cults*, Atlanta: SBL Press, 2018.
- Carter, Charles. *Hittite Cult-Inventories Dissertation, Department of Oriental Languages and Civilizations The University of Chicago*, PhD dissertation, Chicago, 1962.
- Çilingir Cesur, Sevgül. *Hititlerde Ritüel ve Büyü*, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020.
- Dardano, Paola. *Die hethitischen Tontafelkataloge aus Hattuša (CTH 276-282), StBoT 47* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006.
- Dinçol, Ali ve Dinçol, Belkıs. “Große, Prinzen, Herren. Die Spitzen der Reichsadministration im Spiegel ihrer Siegel”, *Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland GmbH (ed.), Die Hethiter und ihr Reich, das Volk der 1000 Götter Ausstellungskatalog*, 82-87. Stuttgart, 2002
- Dinçol, Belkıs. “Hitit Yasaları / Hittite Laws”, ed. M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan, *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu / Hittites: An Anatolian Empire*, (Anadolu Uygarlıkları Serisi 2). 520-530. İstanbul, 2013.
- Ehelolf, Hans. “Zum hethitischen Lexikon”, *KIF* 1 (1930): 137-160, 393-400.
- Ertem, Hayri. *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Florası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Farber, Walter. “Akkadisch Blind”, *ZA* 75 (1985): 210-233.

- García Trabazo, José Virgilio ve Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription, KUB 58, DBH 18*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005.
- Gelb, Ignace. J. "The Arua Institution", RA 66 (1972): 1-32.
- Götze, Albrecht ve Pedersen, Holger. *Muršiliš Sprachlähmung*, Kopenhagen: Levin et Munksgaard, 1934.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription KBo 30, DBH 2*, Dresden: Verlag der TU Dresden 2002.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription KUB 20, DBH 13*, Dresden: Verlag der TU Dresden, 2004a.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription KUB 51, DBH 15*, Dresden: Verlag der TU Dresden 2004b.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription. KBo 22, DBH 24*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2008.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription. KUB 2, DBH 30*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009.
- Güterbock, Hans Gustav. "An Initiation Rite for a Hittite Prince", AOS MWBranch 50 (1969): 99-103.
- Haas, Volkert ve Thiel, Hans Jochen. *Die Beschwörungsrituale der Allaiturah(h)i und verwandte Texte*, (AOAT 31; Hurritologische Studien 2) Neukirchen, 1978.
- HdW: Tischler, Johann. *Hethitisch-deutsches Wörterverzeichnis Mit einem semasiologischen Index*. Innsbruck: 1982.
- HEG: Tischler, Johann. *Hethitisches etymologisches Glossar*, Innsbruck.
- Hoffner, Harry A., "The ARZANA House" ed. K. Bittel vd., *Anatolian Studies Presented to Hans Gustav Güterbock on the Occasion of His 65th Birthday*. 113-121. İstanbul, 1974.
- Hoffner, Harry A. *The Laws Of The Hittites/A Critical Edition*. Leiden, New York, Köln: Brill, 1997.
- Hoffner, Harry A. "The Disabled and Infirm in Hittite Society", *Archaeological, Historical and Geographical Studies*. Hayim and Miriam Tadmor Volume/Eretz-Israel 27 (2003): 84-90.
- Hoffner, Harry A. *Letters from the Hittite Kingdom*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2009.
- HW: Friedrich, Johannes. *Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1952.
- HZL: Christel, Rüter ve Eric Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon, (StBoT Beiheft 2)*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 1989.
- İba, Şeref. "TBMM'nin Toplantı Düzeni Yönünden Kapalı[Gizli] Oturum Kavramı ve Türk Parlamento Tarihinde Kapalı Oturumlar", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 59/3 (2004): 105-129.

- Kağnıcı, Gökhan. “Çeviri/Translation: Sakat Bedenin Kökenleri Eski Mezopotamya’da Sakatlık”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 37/64 (2018): 369-394.
- Kamanlioğlu, Müge. *Feminist Perspektifte Özürlü Kadına Bakışın Sosyolojik Değerlendirmesi Üzerine Kurumsal Bir Çalışma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Kaynar, Fatma, *Hitit Kralı II. Murşili’nin Dil Felci Metninin (CTH 486) Filolojik ve Sosyo-Kültürel Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2014.
- Kronasser, Heinz. *Etymologie der hethitischen Sprache*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1962.
- Lebrun, Charlotte. *Présence et pouvoir hittites à Ougarit: le cas particulier des DUMU.LUGAL*. Florence: Louvain-la-Neuve. 2014.
- Lebrun, René. “L’aphasia de Mursili II = CTH 486”, *Hethitica* VI (1985): 103-137.
- Lichtheim, Miriam. “Instruction of Amenemope”, ed. W.W. Hallo, *The Context of Scripture 1: Canonical Compositions from the Biblical World*. 115-122. Leiden, New York and Köln, 1997.
- Mannhardt, Wilhelm. *Mythologische Forschungen*. Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker 51, Strasbourg: De Gruyter, 1884.
- Marazzi, Massimiliano “ ‘Blinding’ in Hittite Society. Form of Punishment or Ruling for the Control of the Labor Force?”, ed. Paola Corò, Elena Devecchi, Nicola De Zorzi ve Massimo Maiocchi, *Libiamo ne’ lieti calici. Ancient Near Eastern Studies Presented to Lucio Milano on the Occasion of his 65th Birthday by Pupils, Colleagues and Friends (AOAT 436)*. 307-317. Münster, 2016.
- Miller Jared L. *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, (SBL 31) Atlanta: Society of Biblical Literature, 2013.
- Miles, M. “Hittite Deaf Men in the 13th Century BC: introductory notes with annotated bibliography”, Internet publication URLs: www.independentliving.org/docs7/miles200809.html ve www.independentliving.org/docs7/miles200809.pdf, (2008-2009): 1-22.
- Mouton, Alice. “KUB 22,61 (CTH 578) : comment traiter les yeux de Mon Soleil?”, *WO XXXVI* (2006): 206-216.
- Mouton, Alice. “Réflexions autour de la notion de rituel initiatique en Anatolie hittite. Au sujet de la fête haššumaš”, *JANER* 11 (2011): 1-38.
- Neu, Erich. *Althethitische Ritualtexte in Umschrift, StBoT 25*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1980.
- Oettinger, Norbert. *Die Militärischen Eide der Hethiter, StBoT 22*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1976.

- Otten, Heinrich. *Ein hethitisches Festrival (KBo XIX 128)*, *StBoT 13*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1971.
- Otten, Heinrich. "Original oder Abschrift -zur Datierung von CTH 258", *Florilegium anatolicum: Mélanges offerts à Emmanuel Laroche*:273-276, Paris, 1979.
- Otten, Heinrich ve Rüster, Neu. "Textanschlüsse von Bogazköy-Tafeln (21-30)", *ZA 63* (1973): 83-91.
- Otten, Heinrich ve Souček, Vladimir. *Ein althethitisches Ritual für das Königspaar*, *StBoT 8*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1969.
- Pecchioli Daddi, Franca. "LÚzilipuriyatalla and LÚ/MUNUS^huwaššannalla. Some Observations on Two Particular Religious Orders", *AOAT 318* (2004): 357-367.
- Riemschneider, Kaspar Klaus. *Babylonische Geburtsomina in hethitischer Übersetzung*, *StBoT 9*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1970.
- Rüster, Christel ve Wilhelm, Gernot. *Landschenkungsurkunden hethitischer Könige*, *StBoT Beiheft 4*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2012.
- Soysal, Yasemin. "Hitit Din ve Sosyal Hayatında LÚ/MUNUS^hÚ.ĤÚB 'Sağır'", ed. G. Wilhelm, *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie, Würzburg, 4.-8. Oktober 1999 (StBoT 45)*. 652-669. Wiesbaden, 2001.
- Starke, Frank. *Die keilschrift-luwischen Texte in Umschrift*, *StBoT 30*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1985.
- Süel, Aygül. *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1985.
- Şahinbaş Erginöz, Gaye. *Hititlerde Anatomi ve Tıp*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999.
- Şişman, Yener. "Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi 7/28* (2012): 69-85.
- Tischler, Johann. *Hethitische Texte in Transkription KUB 56 und KUB 57, DBH 49*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2016.
- Tosun, Mebrure ve Yalvaç, Kadriye. *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara: 1989.
- Ünal, Ahmet. "Hitit Tıbbının Ana Hatları", *Belleten XLIV/175* (1980): 475-495.
- Ünal, Ahmet. *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2007.
- Ünal, Ahmet. "Falcılık ve Kehanet/Divination and Prophecy", ed. M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites An Anatolian Empire (Anadolu Uygarlıkları Serisi 2)*. 452-473. İstanbul, 2013.
- Yoshida Daisuke. *Untersuchungen zu den Sonnengöttern bei den Hethitern. Schwurgötterliste, helfende Gottheit, Feste*, *THeth 22*, Heidelberg: Universitätsverlag C.Winter, 1996.

Westbrook, Raymond ve Woodard Roger D., “The Edict of Tudhaliya IV”, JAOS 110 (1990): 641-659.

Dijital Kaynaklar

<https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/illeridaresi/Mevzuat/Kanunlar/Anayasa.pdf>

<https://www.ttb.org.tr/STED/sted0900/4.html>

<http://www.archive.org/stream/mythologischesfo00schegoog#page/n10/mode/1up>

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KBo 22.62 (2021-12-31)

Marazzi (ed.), hethiter.net/: CTH 258.1 (2011sqq.).

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KUB 31.42 (2021-12-31)

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig HKM 16 (2021-12-31).

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig HKM 14 (2021-12-31).

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig HKM 84 (2021-12-31).

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KUB 31.42 (2021-12-31)

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KUB 60.157 (2021-12-31).

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KBo 11.16 (2021-12-31).

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KUB 10.55 (2021-12-31).

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KBo 17.76 (2021-12-31).

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KUB 10.15 (2021-12-31); Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KBo 30.55 (2021-12-31).

Thesaurus Linguarum Hethaeorum digitalis, hethiter.net/: TLHdig KBo 37.29 (2021-12-31).